

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Koligacje rodzinne Przemysławów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początku XVI wieku

Author: Jerzy Sperka

Citation style: Sperka Jerzy. (2019). Koligacje rodzinne Przemysławów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początku XVI wieku. "Średniowiecze Polskie i Powszechnie" (T. 11 (2019), s. 183-219), doi 10.31261/SPiP.2019.15.08

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jerzy Sperka

 <https://orcid.org/0000-0002-1316-4640>

Instytut Historii, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Koligacje rodzinne Przemysławidów opawskich linii raciborskiej z możnowładztwem Królestwa Polskiego do początku XVI wieku

W 1337 roku Mikołaj II, książę opawski, przy wsparciu króla Czech Jana Luksemburskiego, przejął księstwo raciborskie po wymarciu tamtejszej linii Piastów, dając początek księstwu opawsko-raciborskiemu. Czterdzieści lat później, w 1377 roku, jego synowie podzielili księstwo. W wyniku tego podziału Jan I przejął część raciborską i z części opawskiej Karniów (Jägerndorf) oraz Bruntal (Freudenthal), natomiast jego młodszymi braćmi przypadły Opawa i Głubczyce, połączone po pewnym czasie przez jednego z nich, Przemka, w księstwo opawskie¹. W efekcie ukształtowały się dwie linie Przemysławidów: raciborsko-karniowska i opawska².

---

¹ LBS, T. 2, s. 484—493; J. DĄBROWSKI: *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290—1402*. W: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do 1400 r.* Red. S. KUTRZEBA. T. 1. Kraków 1933, s. 374—375; D. PRIX: *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějním Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století*. „Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis” 1997, 3, s. 54—89; J. ŠUSTA: *Počátky Lucemburské 1308—1320. Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha 2*. Vyd. 3. Praha 2002, s. 148—151.

² W następnych latach książęta linii raciborsko-karniowskiej tytułowali się książętami Opawy i Raciborza (*dux Oppavie et Ratiborie; Herzog zu Troppaw und zu Rathibor*). Czynili to, mimo że nie posiadali Opawy, a niektórzy z nich także Raciborza, co było wynikiem dalszych podziałów dynastyczno-terytorialnych. Do tej tytułatury dodawano często nazwę posiadanego dominium, np. pana na Karniowie, Rybniku czy Pszczynie — zob. na ten temat: I. PIETRZYK: *Kancelaria i dokument Przemysławidów opawskich w XIV—XV wieku*. Katowice 2008, s. 66—67; J. SPERKA: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Wacława III (zm. 1478). Epizod*

Spośród księstw władanych przez Przemyślidów z Królestwem Polskim bezpośrednio graniczyło księstwo raciborskie. Skutkowało to intensywnymi kontaktami na wielu polach — politycznym, gospodarczym, społecznym i kościelnym (wschodnia część księstwa wchodziła w skład diecezji krakowskiej). Niewątpliwie jednym z efektów tej sytuacji były małżeństwa zawierane od końca XIV do początku XVI wieku między książętami raciborskimi — najpierw z domem Jagiellonów, później z reprezentantami polskich rodzin możnowładczych, a w jednym przypadku także z przedstawicielką mieszczaństwa krakowskiego³.

Związki rodzinne z dynastią panującą w Polsce zapoczątkował syn księcia Jana I Janusz (Jan) II Żelazny (1382—1424), który dwukrotnie żenił się z kobietami z rodziny Giedyminowiców. Wpisywało się to zresztą w strategię króla Władysława Jagiełły, który prowadził przemyślaną politykę małżeńską wobec książąt górnośląskich, wiążąc przedstawicieli swojej rodziny z reprezentantami poszczególnych linii dynastycznych, aby pozyskać ich dla swoich celów. Z tą polityką niewątpliwie należy też łączyć niektóre związki możnowładczoko-książęce, a najlepszym przykładem były małżeństwa Jadwigi, córki wojewody krakowskiego Spytka z Melsztyna, z Bernardem, księciem opolskim, (1401) i Elżbiety Granowskiej, pasierbicy króla, z Bolkiem V opolskim (1417), które miały zneutralizować wroga Królestwu postawę tej linii Piastów⁴.

Małżeństwa Janusza II Żelaznego były już analizowane w literaturze historycznej. W związku z tym jedynie przypomnę, że jego pierwszą żoną została

---

z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską. „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2016, T. 20, s. 257—258.

³ Na temat małżeństwa Mikołaja raciborskiego, pana na Rybniku i Karniowie, z Barbarą Rokenberg, mieszkanką krakowską, zob. J. SPERKA: *Małżeństwa Mikołaja V księcia opawsko-raciborskiego, pana na Rybniku (zm. 1452 r.)*. W: *Silesia — Polonia — Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idzemu Panicowi*. Red. J. SPERKA. Bielsko-Biała—Cieszyn 2019, s. 247—259.

⁴ Na temat polityki małżeńskiej króla Władysława Jagiełły wobec książąt śląskich zob. J. TĘGOWSKI: *Małżeństwo Wigunta Olgierdowicza w politycznych planach króla Władysława Jagiełły*. W: „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”. Red. M. GÓRNY. T. 7. Wrocław 1996, s. 65—67; J. TĘGOWSKI: *Władcy śląscy w polityce małżeńskiej króla Władysława Jagiełły (1386—1412)*. W: *Piastowie w kulturze i europejskich dziejach*. Red. A. BARCIAK. Katowice 2007, s. 232—244; J. TĘGOWSKI: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań—Wrocław 1999, s. 85, 113, 153—154, 160, 242; J. SPERKA: *Władysław książę opolski, wieluniński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330—8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2012, s. 60; TENŻE: *Pszczyna i ziemia pszczyńska — dzieje polityczne do 1517 roku*. W: *Pszczyna. Monografia historyczna*. Red. R. KACZMAREK, J. SPERKA. T. 1. Pszczyna 2014, s. 89—90; J. SPERKA: *Związki rodzinne króla Władysława Jagiełły z książętami górnośląskimi i Luksemburgami w tle*. W: *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700. rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1316—1378*. Red. B. MOŻEJKO, A. PANER. Gdańsk 2018, s. 186—198; J. SPERKA: *Jeszcze raz o okolicznościach zawarcia małżeństwa między Jadwigą Melsztyńską i księciem opolskim Bernardem*. W: *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. P. GUZOWSKI, M. LIEDKE, K. BORODA. Białystok 2018, s. 523—534.

nieznana nam z imienia córka Włodzimierza, księcia kijowskiego, siostrzenica króla Władysława Jagiełły, a małżeństwo zawarto w 1394 roku albo tuż przed tym rokiem⁵. Po jej śmierci drugą żoną została w 1407 roku Helena, córka Dymitra Korybuta, księcia nowogrodzkiego, bratanica króla Jagiełły⁶. Z Wilna do Pszczyny, gdzie czekał na nią książę, przywiózł ją biskup krakowski Piotr Wysz. Jeszcze w tym roku (1407) książę zapisał jej wiano w wysokości 3 tysięcy grzywien zabezpieczonych na dobrach w ziemi pszczyńskiej, a zapis zaświadził senior księcia Waław IV, król Czech⁷. Z tego małżeństwa pozostało dwóch synów i córka. Pierworodnym był Mikołaj, który urodził się w 1409 roku⁸. Młodszy z braci, Waław, przyszedł na świat prawdopodobnie w 1410 roku, ale niewykluczone, że stało się to kilka lat później (jednak nie dalej niż w 1419 roku)⁹, gdyż dzieckiem pary książęcej była jeszcze Małgorzata, później żona Kazimierza oświęcimskiego, a następnie Siemowita V mazowieckiego¹⁰, która urodziła się w tej dekadzie.

W sprawach matrymonialnych przedstawiciele trzech następnych pokoleń po Januszu Żelaznym (zm. 12 sierpnia 1424) poszli w jego ślady i znaleźli sobie żony lub mężów w Królestwie Polskim. I tej problematyce, ograniczonej jednak do kręgu możnowładczego, zamierzam poświęcić niniejszy artykuł¹¹.

⁵ J. TĘGOWSKI: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów...*, s. 85. Stryj Janusza Żelaznego Przemek opawski poślubił natomiast w 1386 r. Annę, córkę Lubarta, księcia łuckiego, a siostrę Fiodora łucko-włodzimierskiego. Małżeństwo miało jednak wydźwięk anty-Jagiełłowy — M. ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský (1366—1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno—Opava 2005, s. 70—71; zob. też J. TĘGOWSKI: *Władcy śląscy w polityce małżeńskiej...*, s. 234.

⁶ J. TĘGOWSKI: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów...*, s. 113.

⁷ *Silesiacarum rerum Scriptores*. Hrsg. F.W. SOMMERSBERG. Bd. 1—2. Lipsiae 1729—1730 (dalej: SRS Sommersberg), s. 951; KDP, T. 4, nr 15, 16, 17. Szczegółowo na temat zapisu wiana zob. J. SPERKA: *Pszczyna i ziemia pszczyńska...*, s. 89—90.

⁸ *Ratiborer Chronik*. Hrsg. A. WELTZEL. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ (dalej: ZVGAS) 1862, Bd. 4, s. 116; J. SPERKA: *Pszczyna i ziemia pszczyńska...*, s. 90—92. Błędna datę urodzin księcia Mikołaja — ok. 1400 r. — podaje F. CHOCHOLATÝ: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255—1525*. „Listy Genealogické a Heraldické Společnosti v Praze. Acta Genealogica ac Heraldica“ 1978, ř. 6, s. 150.

⁹ *Terminus ante quem* wynika z faktu, że w 1437 r. doszło między braćmi do podziału księstwa, książę Mikołaj powinien więc mieć wtedy nie mniej niż 18 lat, a zatem urodzić się najpóźniej w 1419 r.

¹⁰ Na temat Małgorzaty, córki Janusza II Żelaznego, zob. K. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*. Kraków 2007, s. 635; TENŻE: *Rodowód Piastów mazowieckich*. Poznań—Wrocław 1998, s. 110—111; J. GRABOWSKI: *Genealogia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*. Kraków 2012, s. 463—464. Błędna datę urodzin księcia Waława — ok. 1405 r. — podaje F. CHOCHOLATÝ: *Genealogie opavských Přemyslovců...*, s. 151 (za nim także autorzy komentarzy w: *Annales*, lib. 12 [2005], s. 486, przyp. 151 = *Roczniki*, ks. 12 [2006], s. 109, przyp. 145).

¹¹ W tym miejscu warto wspomnieć, że opawska linia Przemyślidów doczekała się ostatnio nowych opracowań dotyczących problematyki matrymonialno-genealogicznej, zob.:

Pierwszym z Przemyślidów, który wszedł w związki rodzinne z możnowładztwem polskim, żeniąc się z Małgorzatą Szamotulską, był Waclaw raciborski. Zanim to nastąpiło, po śmierci Janusza Żelaznego z uwagi na nieletniość jego synów rządu w księstwie sprawowała Helena. Wkrótce do współrządów dopuściła starszego syna — Mikołaja, ale na wystawianych wtedy dokumentach, u ich boku, występował od początku także młodszy — Waclaw; pierwszy raz odnotowany został 13 września 1424 roku¹². Natomiast od 1428 roku, kiedy Helena osiadła w swoich dobrach oprawnych, w ziemi pszczyńskiej, Waclaw współrządził ze starszym bratem Mikołajem w księstwie raciborskim¹³. W niedziale braterskim książęta funkcjonowali aż do 15 października 1437 roku. Wtedy to — za pośrednictwem dziewięciu rycerzy reprezentujących ziemię raciborską, karniowską i rybnicką — przeprowadzili podział. W jego wyniku Waclawowi przypadła mniejsza część księstwa, ale z bogatym Raciborzem i przynależnym okręgiem, oraz Żytna i Pilchowice, leżące w okręgu rybnickim (wsie były rekompensatą za Tworków położony w okręgu raciborskim, którego właściciel Janusz (Hanusz) Klemma z Ligoty podlegał władzy księcia Mikołaja). Z kolei Mikołaj zatrzymał: Karniów, Bruntal, Baborów, Rybnik i Wodzisław z przynależnymi dystryktami. Jego władzy miała w przyszłości podlegać również Pszczyna, którą dożywotnio dzierżyła matka — Helena¹⁴.

Wybranka Waclawa, Małgorzata, była natomiast jedynym dzieckiem możnowładcy wielkopolskiego Wincentego Świdwy z Szamotuł herbu Nałęcz (syna Sędziwoja Świdwy z Szamotuł, wojewody poznańskiego) i bliżej nieznaney Anny¹⁵. Wincenty od młodych lat związany był z dworem króla Wła-

M. ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský...*, s. 56—59, 70—71; M. STARÝ: „... *pojavnost k svatému manželství jich sestry dceru*“. *Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. Století*. „Časopis Matice moravské“ 2018, R. 137, č. 1, s. 57—86; TENŽE: *Šňatkové strategie opavských Přemyslovců*. „Acta historica Universitatis Silesianae Opavensis“ 2012, T. 5, s. 69—82.

¹² E. ZIVIER: *Geschichte des Fürstentums Pless*. Bd. 1. Kattowitz 1906, s. 88; A. WELTZEL: *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*. Żory 1997 (przekład polski na podstawie: TENŽE: *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien*. Sohrau 1888), s. 42 (tu jednak pod błędną datą 10 września 1427 r.). Dokument dotyczył sprzedaży przez księżną Helenę jej dworu w Wiśle Polskiej Andrzejowi Jałowcowi ze Strumienia za 6 grzywien. Pozostałe dokumenty wystawione przez Helenę z synami zestawia J. SPERKA: *Pszczyna i ziemia pszczyńska...*, s. 92—93.

¹³ Pierwszy znany dokument wystawiony wspólnie przez Mikołaja i Waclawa pochodzi z 27 października 1428 r. — CDSil, T. 6, s. 51—52, nr 175.

¹⁴ Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach, *Copiarus monasterii ad S. Venceslaum. Diplomatarium Silesiacarum* (dalej: CMV) — mikrofilm, sygn. Mf. 166, 1—2 (oryginał w Bibliotece Narodowej w Pradze, sygn. 6 XVI 8), s. 605v—607 = CDSil, T. 6, s. 59—61, nr 195 (regest) = LBS, T. 2, s. 394 (regest). Szczegółowo na temat podziału księstwa zob. J. SPERKA: *Do 1532 roku*. W: *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. T. 1. Red. Z. HOJKA, B. KŁOCH. Rybnik 2017, s. 141—142.

¹⁵ A. GAŚSIOROWSKI: *Szamotulski Wincenty Świdwa*. W: *Wielkopolski słownik biograficzny*. Warszawa—Poznań 1981, s. 729; T. JUREK: *Szamotulski Wincenty Świdwa, h. Nałęcz*

dysława Jagiełły. Uczestniczył w soborze w Konstancji, wtedy też zwiedził kraje europejskie, docierając nawet do Hiszpanii, gdzie został pasowany na rycerza. W następnych latach uczestniczył w licznych misjach dyplomatycznych i wyprawach wojennych. Piastował kolejno urzędy: podczaszego kaliskiego (1414—1423), kasztelana międzyrzeckiego (1423—1444), starosty wschowskiego (1424—1427) i generalnego Rusi (1431—1439/1440). Od 1440 roku towarzyszył królowi Władysławowi III na Węgrzech. Zmarł nagle w czasie marszu armii królewskiej przeciw Turkom w Bułgarii, w nocy z 20 na 21 października 1444 roku¹⁶. Ojciec Małgorzaty przez wiele lat pozostawał w niedziale majątkowym z bratem Dobrogostem, który zarządzał dobrami rodzinnymi zgromadzonymi wokół Szamotuł i Czempinia w Wielkopolsce; do podziału doszło dopiero w końcu lat 20., ale nie znamy jego szczegółów¹⁷. Prócz dóbr rodowych Wincenty z Szamotuł zgromadził liczne zapisy na dobrach królewskich, które za zasługi otrzymał od Władysława Jagiełły i Władysława III; większość z nich utrzymał do końca życia. W 1436 roku, będąc jeszcze starostą ruskim, otrzymał od króla — za nieznaną kwotę pieniędzy — Jaworów z przynależnościami w dystrykcie gródeckim w ziemi lwowskiej. Klucz ten składał się wtedy z miasta Jaworowa oraz wsi: Olszanica, Załuże, Jazów, wraz z łąkami Brzyska i Jagielnica¹⁸. Wincenty miał też miasto Tyśmienicę w ziemi halickiej,

(zm. 1444). W: PSB, T. 46, s. 586; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*. Wrocław 2012, s. 161.

¹⁶ T. JUREK: *Szamotulski Wincenty...*, s. 584—587; A. GAŚSIOROWSKI: *Szamotulski Wincenty...*, s. 728—729; UrzWp, nr 133, 309, 644, s. 115, 135, 176; UrzRus, nr 1162 (tu błędna data początku sprawowania urzędu); *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*. Cz. 1—4. Oprac. A. GAŚSIOROWSKI, T. JUREK, G. RUTKOWSKA, P. DEMBIŃSKI, K. GÓRSKA-GOŁASKA, I. SKIERSKA. Poznań 1982—2008 (dalej: SHGPoz) — Cz. 4, s. 786—788, 801, 805. Pamięć Wincentego uczcił Marcin ze Słupcy wierszowanym epitafium. Dowiadujemy się z niego m.in. o niechęci Szamotulskiego do Niemiec, pasowaniu go na rycerza w Hiszpanii, walkach z Tatarami — A. BRÜCKNER: *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*. Kraków 1892, s. 25—28 („Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny” 1892, T. 16, s. 328—331). Na temat epitafium zob. także: J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze*. Warszawa 1963, s. 72—73; K. WEYSSENHOF-BROŻKOWA: *Marcin ze Słupcy — poeta polskiego prerenesansu*. „Eos” 1975, T. 63, s. 155—162; TAŻ: *Marcin ze Słupcy*. W: PSB, T. 19, s. 573; T. MICHAŁOWSKA: *Literatura polskiego średniowiecza*. Warszawa 2011, s. 871; TAŻ: *Średniowiecze*. Warszawa 2002, s. 693.

¹⁷ Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV i początkach XVI wieku. Studium z dziejów wielkiej własności ziemskiej*. Poznań 2007, s. 363; T. JUREK: *Szamotulski Wincenty...*, s. 586. O podziale między braćmi dowiadujemy się z zapisów sądowych dokumentujących rozliczenia Szamotulskich, do których doszło 1 lutego 1445 r. — zob. dalej.

¹⁸ Dokumenty zastawne wystawione przez króla Władysława III, a dotyczące klucza jaworowskiego, nie zachowały się. Dowiadujemy się o nich z dokumentu króla Kazimierza Jagiellończyka z 1456 r. dla Piotra z Szamotuł, któremu monarcha sprzedał wymienione dobra na wyderkaf. Wtedy wspomniano, że zapis 600 grzywien posiadał wcześniej Wincenty, który to zapis teraz, po wykupieniu tenuty przez Piotra z Szamotuł, został skasowany — AGZ, T. 2,

którą otrzymał może jeszcze od króla Władysława Jagiełły w nagrodę za walki z Tatarami¹⁹. Na Rusi posiadał także zapis 1700 grzywien na Szczerzecu, który jednak w 1441 roku władca wykupił. Monarcha zapisał mu również 210 grzywien i 400 florenów na Śremie w Wielkopolsce, ale w 1442 roku zastaw ten wykupiony został przez Michała Lasockiego²⁰. W trakcie służby na Węgrzech za zasługi, w tym przyprawienie oddziałów zbrojnych, otrzymał od króla w 1441 i 1443 roku trzy pokaźne zapisy na poradnym z Wielkopolski, co dało ogromną sumę 10 000 grzywien²¹. Po śmierci Wincentego z Szamotuł jego córka stała się jedyną — wyłączając dożywotnie dobra winne i posagowe jej matki Anny — dziedziczką tego potężnego majątku.

Małgorzata Szamotulska, zanim wyszła za Wacława raciborskiego, była krótko żoną księcia Kazimierza II mazowieckiego i bełskiego. W literaturze historycznej przyjęto, opierając się na przekazie Jana Długosza, że związek małżeński został zawarty 26 czerwca 1442 roku w Turobinie (ziemia chełmska), w siedzibie Dobrogosta z Szamotuł, stryja panny młodej. Małżeństwo, jak się okazało — bezdzietne, przetrwało tylko trzy miesiące, przerwane zostało bowiem przez niespodziewaną śmierć księcia Kazimierza 16 września²². Ostatnio Janusz Grabowski zaproponował przesunięcie daty ślubu z 26 czerwca na 26 sierpnia²³. Korekta wynikała z tego, że Długosz, podając datę 26 czerwca (pod błędnym rokiem 1446), nadmieniał, że była to niedziela, a faktycznie 26 czerwca 1446 roku przypadał we wtorek. Wspomniany historyk zauważył jednak, że sprzeczność pomiędzy miesiącem a dniem tygodnia zniknęłaby, gdyby przyjąć, że ślub odbył się 26 sierpnia, który w 1442 roku przypadał w niedzielę. Sugerował, że podczas kopiowania tekstu mogło dojść do pominięcia dwóch „laseczek” określających miesiąc (VI — VIII). Poprawka ta jest jednak nie do utrzymania. Po pierwsze, w epitafium dla Wincentego z Szamotuł pióra Marcina ze Słupcy mamy wzmiankę, że małżeństwo jego córki Małgorzaty z księciem Kazimierzem trwało tylko trzy miesiące, przerwane

nr 85; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku*. Kraków 2016, s. 290.

¹⁹ A. BRÜCKNER: *Średniowieczna poezya...*, s. 26; T. JUREK: *Szamotulski Wincenty...*, s. 585.

²⁰ ZDM, Cz. 8, nr 2332 (pieniądze za Szczerzec miał wypłacić do 6 grudnia; gdyby się z tego nie wywiązał, miał dać wwiązanie do Śremu i Szadka). O wykupieniu Śremu przez Lasockiego zob. Inventarium, s. 283; A. GAŚSIOROWSKI: *Starostwo wielkopolskich miast królewskich w dobie jagiellońskiej*. Warszawa—Poznań 1981, s. 64.

²¹ KDW, T. 10, nr 1547 (2 czerwca 1441 r. — 4000 florenów), 1618 (26 czerwca 1443 r. — 4000 florenów), 1623 (26 lipca 1443 r. — 2000 florenów); M. SEPJAŁ: *Zastaw na dobrach ziemskich i dochodach królewskich w okresie panowania Władysława III Warneńczyka na Węgrzech (1440—1444)*. W: ZNUJ, Nr 1219. *Prace historyczne*, z. 125. Kraków 1998, s. 37; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 370.

²² *Annales*, lib. 12 [2003], s. 37 = *Roczniki*, ks. 12 [2004], s. 40; O. BALZER: *Genealogia Piastów*. Kraków 1895, s. 505; K. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów mazowieckich...*, s. 128—130.

²³ J. GRABOWSKI: *Genealogia Piastów mazowieckich...*, s. 466—467.

przez niespodziewaną śmierć małżonka, co odpowiadałoby przekazowi Długosza (od czerwca do września)²⁴. Po drugie, w księgach sądowych lwowskich z 22 czerwca i 6 lipca 1442 roku zachowały się informacje, że w rozpatrywanych wtedy sprawach Steczka z Głuchowic świadkowie nie mogli się stawić, ponieważ w tym czasie byli albo na Węgrzech przy królu, albo na uczcie weselnej księcia Kazimierza w Turobinie²⁵. Daty te pokrywają się z informacjami Długosza o weselu, które miało odbyć się w końcu czerwca.

Pierwsza informacja dotycząca zawarcia małżeństwa między księciem Waławem raciborskim a Małgorzatą Szamotulską pochodzi z 19 stycznia 1445 roku, kiedy książę zapisał wiano swojej żonie (o tym szczegółowo dalej)²⁶. Historycy, którzy podejmowali problem tego mariażu, nie starali się jednak uściślić daty jego zawarcia, zadowalając się stwierdzeniem, że było to: przed 12 stycznia 1445 roku (to akurat wynikało ze złego rozwiązania daty wystawienia dokumentu), przed 19 stycznia 1445 roku, albo przesuwali je na 1440 lub 1443/1444 rok²⁷.

Czas zawarcia związku można jednak doprecyzować, posiłkując się informacjami zawartymi w wierszowanym epitafium dla Wincentego z Szamotuł autorstwa Marcina ze Słupcy²⁸. Wspomniana jest tam żona zmarłego, Anna, oraz — bezimiennie — córka, której mężem był książę Kazimierz. Marcin ze Słupcy nie wymienił jednak drugiego męża Małgorzaty, Waławę, księcia raciborskiego, co wskazuje, że kiedy pisał epitafium, małżeństwo to nie było jeszcze zawarte, ponieważ w innym przypadku z pewnością taką informację by zamieścił. Niewątpliwie Marcin ze Słupcy napisał epitafium po sprowadzeniu zwłok Wincentego do kraju (ewentualnie po dotarciu sprawdzonych informacji o tym zdarzeniu). Biorąc pod uwagę znaczną odległość dzielącą Wielkopolskę

²⁴ A. BRÜCKNER: *Średniowieczna poezya...*, s. 27 (*Preterea nata alto procata marito; Nominē si queras, dux Casimirus errat; Sed mors heu temera cabiat presidem milecida; Et tribus ante quater mensibus occubuit*).

²⁵ AGZ, T. 14, nr 439 (*cum Duce Kazymyro in Convivio*), 446 (*in nupciis in Thurobyn cum duce Kazymiro*).

²⁶ CDSil, T. 2, s. XXIV—XXVI.

²⁷ H. GROTEFEND: *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau 1889, s. 21, 58, tab. 12 (przed 12 stycznia 1445 r.); O. BALZER: *Genealogia Piastów...*, s. 505—506 (na krótko przed 19 stycznia 1445 r.); G.P.A. HAUSDORF: *Die Piasten Schlesiens*. Breslau 1933, s. 172 (tu tylko informacja, że zapisał jej dożywocie 19 stycznia 1445 r.); F. KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*. „Archiv für österreichische Geschichte“ 1869, Bd. 41, s. 88 (tu tylko podany 1445 r.); L. NEUSTADT: *Beiträge zur Genealogie schlesischer Fürsten*. ZVGAS 1888, Bd. 22, s. 229 (tu jedynie data śmierci Małgorzaty); W. DWORZACZEK: *Genealogia*. T. 2. Warszawa 1959, tab. 11 (przed 12 stycznia 1445 r.); W. KORTA: *Małgorzata z Szamotuł (zm. 1464)*. W: PSB, T. 19, s. 443 (przed 19 stycznia 1445 r.); F. CHOCHOLATÝ: *Genealogie opavských Přemyslovců...*, s. 151 (nie podał daty zawarcia małżeństwa, jednak narodziny syna Jana z tegoż związku datował na ok. 1440 r.); W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 186 (datę zawarcia małżeństwa datował na 1443/1444 r.).

²⁸ A. BRÜCKNER: *Średniowieczna poezya...*, s. 25—28.

od Bułgarii (ok. 1700 km) i czas potrzebny na jej pokonanie, czyli ok. 6—7 tygodni, epitafium powstało najpewniej w grudniu 1444 roku²⁹. Zatem — idąc tym tokiem rozumowania — ślub Małgorzaty i Wacława musiałby się odbyć najwcześniej w samej końcówce grudnia 1444 roku, po zakończeniu adwentu (i krótkiej żałoby), a pierwszy możliwy termin to święta Bożego Narodzenia albo, co wydaje się bardziej prawdopodobne, początek stycznia 1445 roku (może w Święto Trzech Króli?). Koresponduje zresztą z tym zapis wiana dokonany przez księcia Wacława 19 stycznia tego roku, a więc wkrótce po zaślubinach.

Małżeństwo Małgorzaty Szamotulskiej z Wacławem raciborskim najpewniej zaaranżowała jego siostra Małgorzata, w tym czasie wdowa po księciu mazowieckim Siemowicie V, bracie Kazimierza II bełskiego, pierwszego męża Szamotulskiej³⁰. Księżna była bowiem osobą najlepiej zorientowaną w sytuacji, знаła przecież dobrze swoją szwagierkę pod każdym względem. Dla Wacława, władcy niewielkiego księstwa, wysoki posąg przyszłej małżonki, wywodzącej się z jednej z najważniejszych rodzin Korony Polskiej, z pewnością był dużą pokusą. W dodatku, ten atut materialny łączył się zapewne z walorami osobistymi Małgorzaty, urodą i wdziękiem, które — jak można się domyślać — odziedziczyła po ojcu³¹.

Należy przypuszczać, że uroczystości weselne odbyły się w stolicy księstwa, w Raciborzu. Tam też 19 stycznia 1445 roku książę Wacław zapisał swej żonie Małgorzacie wiano w wysokości 6000 grzywien groszy praskich, a sumę zabezpieczył na dobrach leżących w dystrykcie raciborskim. W ich skład wchodziły: zamek i miasto Racibórz, Nowe Miasto, przedmieścia, dwa młyny na Odrze, jeden pod zamkiem, drugi w mieście (z wyjątkiem młyna na rzece Psinie, który rezerwował dla siebie i swoich spadkobierców), folwarki położone na Goli³², w Miedonii, w Ocicach, w Bojanowie oraz wsie, też wszystkie położone na Goli, a mianowicie: Stara Wieś, Nowe Ogrody, Proszo-

²⁹ W literaturze historycznej powstanie epitafium datowano ogólnie na 1445 r. albo na 1446 r. — zob. tamże, s. 22; J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja...*, s. 72—73; K. WEYSSENHOF-BROŻKOWA: *Marcin ze Słupcy — poeta polskiego prerenesansu...*, s. 155—162; TAŻ: *Marcin ze Słupcy...*, s. 573; T. MICHAŁOWSKA: *Literatura polskiego średniowiecza...*, s. 871; TAŻ: *Średniowiecze...*, s. 693.

³⁰ Małgorzata raciborska poślubiła Siemowita V mazowieckiego w 2. poł. lat 30. XV w. Po śmierci męża (16 lub 17 lutego 1442 r.) księżna władała ziemią gostyńską, na której miała zabezpieczoną oprawę wdowią; zmarła 5 lipca 1459 r. — K. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów mazowieckich...*, s. 110—111; J. GRABOWSKI: *Genealogia Piastów mazowieckich...*, s. 462—464.

³¹ O walorach osobistych, dobrych manierach i urodzie Wincentego z Szamotuł informują Marcin ze Słupcy w epitafium (A. BRÜCKNER: *Średniowieczna poezja...*, s. 26) oraz J. Długosz (Annales, lib 11 et 12 [2001], s. 240 = Roczniki, ks. 11 i 12 [2004], s. 269).

³² Gola (dawniej: ziemia plemienia Goleżyców), bezleśna kraina, golizna, obszar rolniczy rozciągający się na pograniczu polsko-morawskim; np. w dokumencie księcia Przemysława raciborskiego z 1306 r. (9 kwietnia) określano, że wieś Ottona położona jest na Goli, w pobliżu Raciborza naprzeciw Opawy (*villam dictam Ottonis, sitas in Gola, prope Rathybor versus Opaviam*) — CDSil, T. 2, s. 118, nr 11.

wiec, Szeroka Ulica, Miedonia, Brzeźnica, Rudnik, Szonowice, Pawłów, Mańków, Janowice, Ocice, Lekartow, Bojanów, Bieńkowice, Studzienna, Gamów Niemiecki, Krawarz (dziś: Krowiarki), Podlesie³³. Dalej cło w Raciborzu oraz prawo patronatu w tamtejszych kościołach i prebendach, dwa stawy, jeden położony przy Odrze, pod górą, która znajdowała się za ujściem do rzeki (właściwie strugi) Łęgoń, drugi w Markowicach (dziś: dzielnica Raciborza), a także wszystkich rybaków łowiących na Odrze, którzy dostarczają ryby do zamku. Z wymienionych dóbr i dochodów księżna miała prawo korzystać dożywotnio po śmierci męża. Gdyby jednak jego sukcesorzy chcieli je przejąć, musieliby wypłacić wdowie wspomnianą sumę 6000 grzywien. Na zapis wiana wyrazili zgodę ziemianie księstwa, z których na dokumencie jako świadków wpisano: rycerza Mikołaja Marszałka z Frydka, chorążego Andrzeja z Tworkowa, Burcharda z Rzuchowa, Mikosza z Pilchowic, Tomasza ze Strzybnika, Pietrasza z Pielgrzymowic, Mikołaja Golego z Ponięć i Mikołaja Wołczkowica, notariusza książecego³⁴.

Wkrótce po uroczystościach weselnych para książęca udała się do Wielkopolski, aby uregulować sprawy majątkowe, przede wszystkim rodzinne, ale nie brakowało też problemów sąsiedzkich³⁵. 1 lutego 1445 roku w Szamotułach — w obecności przybyłego tam starosty generalnego Wielkopolski i jednocześnie namiestnika króla w tej dzielnicy Wojciecha Małskiego — doszło do podziału majątku, wzajemnych rozliczeń i transakcji między Szamotulskimi. Stronami byli: Małgorzata z mężem Waławem raciborskim, jej matka Anna, wdowa po Wincentym, stryj Małgorzaty Dobrogost Świdwa z Szamotuł, kasztelan poznański, z synami Piotrem i Janem³⁶. Zawiły podział majątku Szamotulskich wpisany do ksiąg sądowych analizowany był dotąd przez kilku historyków³⁷.

³³ Z wymienionych osad w granicach dzisiejszego Raciborza znajdują się: Nowe Miasto, Stara Wieś, Nowe Ogrody (dziś: Nowe Zagrody), Proszowiec, Szeroka Ulica (później Bronki, dziś: ulica księdza Józefa Londzina), Miedonia, Ocice i Studzienna.

³⁴ CDSil, T. 2, s. XXIV—XXVI. Dokument znany z transumtu Piotra z Szamotuł, kasztelana poznańskiego i starosty wielkopolskiego, z 20 września 1463 r., wystawionego w Poznaniu. W transumpcie znajdują się informacje, że oryginalny dokument zapisu wiana przechowywał Dobrogost z Szamotuł, stryj Małgorzaty, oraz dokładny opis pieczęci księcia Waława, odcisniętej w czerwonym wosku, którą był opatrzony dokument.

³⁵ Znaczna odległość Raciborza od Wielkopolski powodowała, że Małgorzata, pozywana przez swoich sąsiadów w sprawach o dobra, nie była w stanie wywiązywać się z obowiązku uczestniczenia w rozprawach. Widać to np. w 1445 r., kiedy pozwana przez Dzierśława z Rozwarowa ze wsi Radzyny, Baworowo, Popowo Nowe i Piotrkowo została skazana na zapłacenie sądowi 8 skojców kary z powodu niestawienia się na rozprawę — SHGPoz, Cz. 1, s. 21; Cz. 3, s. 676, 784.

³⁶ AP Poznań, Księga grodzka poznańska (dalej: GPoz) 2, k. 89—90, 99v; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 363; SHGPoz, Cz. 4, s. 789, 793, 804, przyp. 26; T. JUREK: *Szamotulski Wincenty...*, s. 585.

³⁷ Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 363—366; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 153, 163; SHGPoz, Cz. 1, s. 21; Cz. 3, s. 676, 784; Cz. 4, s. 789, 793, 804.

Ci jednak nie konfrontowali wzajemnych ustaleń, co spowodowało, że w literaturze można zaobserwować dość rozbieżne tezy na ten temat, a co za tym idzie, problem wymaga ponownej analizy.

W przypadku dóbr wielkopolskich Małgorzata Szamotulska miała prawo do tych, które otrzymał jej ojciec w podziale przeprowadzonym z bratem Dobrogostem. Analizując dzieje poszczególnych osad — ponieważ brakuje szczegółowego dokumentu podziału — można wnioskować, że z dóbr rodzinnych przypadły jej: połowa miasta Szamotuły z pobliskimi wsiami Kępą i Nową Wsią oraz Stare Miasto (dziś: Stare Szamotuły), dalej klucz czempiński, na który składały się miasto Czempiń i wieś: Borówko (dziś: Stare Borówko), Piechinino (dziś: Piechanin), Tarnowo (dziś: Stare Tarnowo) oraz połowa Borowa, klucz stobnicki, w skład którego wchodziły miasto Stobnica oraz wieś: Baworowo (dziś: Baborowo), Brączewo, Gąsawy, Jaryszewo, Pamiątkowo, Piotrkowo (dziś: Piotrówko), Podlesie, Popówko, Radzyny (dawniej: Radzin), Sycyn (dawniej: Sycyno) i połowa Bądlina (dziś: Bąblin), a także leżące w znacznym oddaleniu od tych dóbr w powiecie kcyńskim Grocholin (ojcowizna jej matki Anny) i Gromadno. W sumie dawało to 3 miasta i 20 wsi³⁸. Małgorzata musiała jednak uwzględnić prawa swej matki Anny do jej dóbr rodowych oraz tych, na których ta miała zapisane posag i wiano. Zanim nastąpiły wzajemne rozliczenia, Małgorzata (1 lutego 1445) — z tytułu kontraktu małżeńskiego — zrezygnowała na rzecz męża z 1/3 dóbr odziedziczonych po ojcu w Wielkopolsce, co spowodowało, że ten stał się ich pełnoprawnym właścicielem³⁹. Następnie część przypadłych jej w podziale dóbr, a mianowicie połowę miasta Szamotuły z dworem i fortalicjum oraz wieś Kępa i Nowa Wieś, przekazała stryjowi Dobrogostowi oraz jego synom Janowi i Piotrowi. Przyczyną oddania był zapewne fakt, że na tych wsiach ciążył niewykupiony zastaw 410 grzywien zaciągniętych przez jej ojca od różnych właścicieli, który spłacił Dobrogost⁴⁰. Z kolei stryj Dobrogost przekazał Małgorzacie wieś Stare Miasto, którą jej ojciec trzymał z nim w działach braterskich⁴¹. Następnie księżna — wraz z mężem — wyraziła zgodę, aby jej matka Anna (pisząca się wtedy z Turostowa) sprzedała wieś Grocholin i Gromadno za 2000 grzywien Dobrogostowi z Szamotuł⁴². Tego samego dnia (1 lutego) Małgorzata i Wacław sprzedali za

³⁸ Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 363—364 (autor podaje, że były to 3 miasta i 21 wsi, ale dodaje jeszcze Turostowo, które było dziedzictwem matki i Wiry; Małgorzata miała do nich prawo, ale dopiero po śmierci matki); SHGPoz, Cz. 1, s. 21; Cz. 3, s. 676, 784.

³⁹ GPoz 2, k. 89v—90; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 163; SHGPoz, Cz. 4, s. 793.

⁴⁰ GPoz 2, k. 89—90; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 364, 371; SHGPoz, Cz. 2, s. 163; Cz. 3, s. 322; Cz. 4, s. 789, 805, przyp. 33.

⁴¹ GPoz 2, k. 99v; SHGPoz, Cz. 4, s. 793.

⁴² GPoz 2, k. 89—89v; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 152—153; SHGPoz, Cz. 4, s. 787. Transakcja nie doszła jednak do skutku, ponieważ kilka miesięcy później — 22 maja 1445 r. — Anna sprzedała Gromadno wraz z Grocholinem Mikołajowi z Oporowa

taką samą sumę, czyli 2000 grzywien, matce Annie 4 wsie: Stare Miasto, Barworowo, Piotrkowo i Radzyny. Jednocześnie uczyniono zastrzeżenie, że gdyby Małgorzata zmarła bezpotomnie, to pieniądze za te wsie miałyby przypaść Annie i jej spadkobiercom⁴³.

Klucz czempiński Małgorzata utrzymała tylko przez rok, by 21 marca 1446 roku sprzedać miasto Czemiń z wsiami Piechinino, Tarnowo, Borówko oraz połowę Borowa za 6000 florenów Janowi Bnińskiemu. Transakcji dokonała za zgodą stryja Dobrogosta z Szamotuł i wuja Trojana z Łekna (h. Pałuka), sędziego kaliskiego⁴⁴. Odstąpienie dóbr odbyło się jednak z opóźnieniem, gdyż księżna do 24 czerwca nie wywiązała się z umowy i z tego tytułu — jak jeszcze zeznał w tym roku Dobrogost z Szamotuł, który pewnie zarządzał dobrami w imieniu Małgorzaty — braciom Bnińskim, Janowi, Piotrowi i Wojciechowi, należało się odszkodowanie w wysokości 400 grzywien⁴⁵.

Po tej transakcji Małgorzacie i jej mężowi zostały jedynie prawa spadkowe do części klucza stobnickiego, ale dopiero po śmierci matki Anny, która miała na nim zapisane sumy posagowe i wienne. Anna rezydowała w Stobnicy do końca życia; zmarła po 5 czerwca 1461 roku, kiedy po raz ostatni została odnotowana w źródłach jako osoba żyjąca⁴⁶.

W wyniku tych skomplikowanych transakcji księżna Małgorzata ze sprzedaży dóbr wielkopolskich uzyskała — jak można obliczyć — 2000 grzywien i 6000 florenów.

Małgorzata Szamotulska odziedziczyła po ojcu także wszystkie królewszczyzny na Rusi, które skupione były wokół Jaworowa w dystrykcie gródeczkim w ziemi lwowskiej i w Tyśmienicy w ziemi halickiej. Niestety niewielka liczba dokumentów dotyczących losów tych dóbr, w tym również niekompletność aktów sądowych lwowskich (zachowały się tylko akta grodzkie) i halic-

---

w zamian za wieś Modrzew (powiat piotrkowski) i dopłatę 2000 grzywien — GPoz 2, s. 104v; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 153. Z. GÓRCZAK (*Rozwój majątków...*, s. 371) błędnie podaje, że wymienione wsie Małgorzata i Waclaw odstąpili wcześniej matce Annie za 2000 grzywien.

⁴³ GPoz 2, k. 90; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 371; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 153; SHGPoz, Cz. 1, s. 20; Cz. 4, s. 32.

⁴⁴ GPoz 2, s. 450; Z. CIEPLUCHA: *Z przeszłości ziemi kościańskiej*. Kościan 1929, s. 123, 138; SHGPoz, Cz. 1, s. 91 (Borowno), 303 (Czemiń); Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 50, 372. Błędą datę transakcji — 1447 r. — z powołaniem się na tę samą zapiskę podaje W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 160—161.

⁴⁵ AP Poznań, Księga ziemna poznańska (dalej: ZPoz) 15, k. 215v; SHGPoz, Cz. 1, s. 303 (Czemiń); Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 50, 372.

⁴⁶ AP Poznań, Księga grodzka gnieźnieńska (dalej: GGN) 2, k. 10v—2. Trafnie datował śmierć Anny — po 5 czerwca 1461 r. a przed 3 grudnia 1465 r. — W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 161. Natomiast Z. GÓRCZAK (*Rozwój majątków...*, s. 372, przyp. 135) oraz Paweł DEMBIŃSKI (SHGPoz, Cz. 4, s. 32), w związku z tym, że błędnie utożsamili Annę raciborską z Anną Szamotulską z zapisek z 3 grudnia 1465 r. (ZPoz 18, k. 102—102v, 109v), niesłusznie przesuwali jej śmierć po tej ostatniej dacie; na ten temat szczegółowo zob. dalej.

kich (zachowały się tylko akta ziemskie) z interesującego nas okresu, uniemożliwia szczegółowe odtworzenie procesu przejścia dóbr, zarządu nimi oraz ich utraty przez księżną Małgorzatę i księcia Wacława raciborskiego⁴⁷.

Jak wspominałem, ojciec Małgorzaty, Wincenty Świdwa z Szamotuł, otrzymał od króla Władysława III kilka zapisów na tenucie jaworowskiej. Dokumenty zastawne niestety nie zachowały się, ale dowiadujemy się o nich z dokumentu króla Kazimierza Jagiellończyka z 1456 roku dla Piotra z Szamotuł, któremu monarcha sprzedał te dobra⁴⁸. Jest tam informacja, że w 1436 roku Wincenty z Szamotuł otrzymał w zastaw od króla Władysława III miasto Jaworów, wsie Olszanica, Załuże, Jażów oraz łąki Brzyska i Jagielnica⁴⁹. Szamotulski miał także osobne zapisy na innych wsiach, które leżały w pobliżu Jaworowa — o nich też dowiadujemy się z późniejszych źródeł — i następnie weszły do skonsolidowanej tenuty, a mianowicie na: Tuczapach, Zbadyniu, Krechowie i Obroszynie⁵⁰.

Znaczne oddalenie księstwa raciborskiego od dóbr ruskich, które przejęła Małgorzata, z pewnością utrudniało zarządzanie nimi, ale absolutnie nie można powiedzieć, że księżna się nimi nie interesowała — wręcz przeciwnie. Wszystkimi dobrami — jaworowskimi i tyśmienickimi — administrował w jej imieniu Wojciech piszący się później z Buczniowa w ziemi halickiej, określanymi w latach 1446—1449 jako jej zarządca („officialis”)⁵¹. Pochodził z Wielkopolski, gdzie pierwotnie pełnił funkcję pisarza w sądzie ziemskim pyzdrowskim, a na Ruś został najpewniej sprowadzony jeszcze przez Wincentego z Szamotuł⁵². Musiał się szybko wzbogacić, skoro w 1449/1450 roku wziął w zastaw od pary książęcej dobra jaworowskie; od 1450 roku (3 lipca) przed sądem nazywany był już tenutariuszem księcia („tenurarius domini Venceslai Ducis in Jaworow”) lub księżnej („tenurarius de Jaworow preclare Margarethe Ducisse Ratibor[jiensis]”)⁵³. Dobra te zostały wykupione najpóźniej przed 20 lutego 1454 roku, kiedy książę Wacław fundował w Jaworowie kościół parafialny (o czym dalej)⁵⁴. W 1451 roku Wojciech przejął na podobnej zasadzie wsie

⁴⁷ AGZ, T. 12, s. XIV; T. 14, s. V—VI.

⁴⁸ Tamże, T. 2, nr 85.

⁴⁹ Tamże; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 290.

⁵⁰ J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 243, 291, 421, 433.

⁵¹ 16 grudnia 1446 r. przed sądem grodzkim lwowskim występował jako: *Officialis bonorum in terra Russe illustris domine Margarethe Ducisse preclari Ducis dom. Venceslai Rathiborien*. Zeznał wtedy, że otrzymał 13,5 grzywny od Jana Czyryana z Czepowa, któremu pożyczył tę kwotę Wincenty z Szamotuł, ojciec Małgorzaty — AGZ, T. 14, nr 1835.

⁵² Tamże; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 369.

⁵³ AGZ, T. 14, nr 2343, 2355—2360, 2420—2424, 2430, 2440—2441; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 292.

⁵⁴ AGZ, T. 5, nr 135 = S. TYLUS: *Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej*. Lublin 1999, nr 18. Wojciech jako tenutariusz w Jaworowie ostatni raz wzmiankowany jest 20 marca 1451 r. — AGZ, T. 14, nr 2441.

Tuczapy i Zbadyń, na których Małgorzata (a najpewniej już jej ojciec) miała zapisane od króla 320 grzywien. W tym samym roku (26 sierpnia 1451) wystarał się o zgodę Kazimierza Jagiellończyka na ten podzastaw za wspomnianą sumę⁵⁵. Wymienione dwie wsie utrzymał zapewne do 1453 roku⁵⁶. Najpewniej także w 1451 roku — o czym dalej — został też tenutariuszem Tyśmienicy, gdyż tak określany jest we wspomnianym dokumencie królewskim dotyczącym Tuczap i Zbadyń⁵⁷.

Zaangażowanie pary książęcej w kwestię dóbr ruskich widać najlepiej na przykładzie Jaworowa, który od 1454 roku nazywany był miastem. Historycy sugerują, że to z ich woli osada uzyskała prawa miejskie⁵⁸. Niewątpliwie natomiast dzięki parze książęcej doszło w Jaworowie do fundacji kościoła parafialnego. Miało to miejsce w czasie jej pobytu w Krakowie 20 lutego 1454 roku w związku z uroczystościami weselnymi króla Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Habsburżanki. Wtedy to książę Waław raciborski, tytułując się dziedzicem Jaworowa, wystawił dokument fundacyjny dla tamtejszego kościoła parafialnego pw. Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny i św. Barbary. Świątynię uposażył: dziesięciną małdratową ze wszystkich zbóż z młyna książęcego w Jaworowie stojącego nad rzeką Szkło, stawem na strumieniu Jaksza leżącym między wsiami Załuże i Stary Jazów, dwoma łąkami w Jaworowie oraz łąką leżącą między tymi łąkami a bagnem, dwoma ogrodami, a także dziesięciną snopową z ról książęcych we wsi Zbadyń i z innych wsi książęcych. Ponadto kościół miał mieć płacone przez 10 lat po 1 groszu kwartalnie od wszystkich osadników na prawie niemieckim, a następnie meszne, które wynosiło po 1 kłodzie żyta i owsa z łąki oraz 1 miarę soli kwartalnie z cła w Jaworowie. W momencie fundacji uposażenie przechodziło w posiadanie ówczesnego rektora kościoła, którym był Mikołaj z Gródka, wtedy kapelan książęcy. Akt fundacyjny został dokonany w obecności towarzyszących księciu dostojników raciborskich, a mianowicie: Bernarda z Wartnowa, Mikołaja zwanego Goly (Łusy) z Ponięcic, Mikosza z Pilchowic oraz Mikołaja, prepozyta z Raciborza⁵⁹.

Całe to przedsięwzięcie musi dziwić w kontekście wydarzeń następujących kilkunastu dni, kiedy to tenuta jaworowska decyzją królewską przeszła w ręce

⁵⁵ AGAD, Metryka Litewska, Dz. IV B., syg. 9 [*Księga wpisów przywilejów na dobra w województwie ruskim przedkładanych podczas „rewizji listów” w 1563/1564*], (dalej: *Rewizja listów*), k. 293v—294; Kartoteka osad ziemi lwowskiej w Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski w Instytucie Historii PAN w Krakowie (Jaworów).

⁵⁶ Jeszcze w 1453 r. tytułowany był tenutariuszem Tuczap i Zbadyń; wtedy to Dobrogost z Szamotuł — poprzez swego pełnomocnika Mikołaja z Pyzdr, mieszczanina lwowskiego — pozywał Wojciecha, tenutariusza w Zbadyńiu i Tuczapach, o szkody w tych dobrach — AGZ, T. 14, nr 2769, 2771, 2787—2788.

⁵⁷ *Rewizja listów*, k. 293v—294; Kartoteka osad ziemi lwowskiej... (Tuczapy, Zbadyń).

⁵⁸ J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 191.

⁵⁹ AGZ, T. 5, nr 135 = S. TYLUS: *Fundacje...*, nr 18.

Piotra z Szamotuł, kasztelana poznańskiego, brata stryjecznego księżnej Małgorzaty. Dnia 7 marca 1454 roku w Krakowie król zapisał bowiem Piotrowi z Szamotuł 600 grzywien na Jaworowie i Środzie (w Wielkopolsce) z przyległościami. Przy tej okazji wspomniano w akcie o wcześniejszym dokumencie króla Władysława III dla Wincentego z Szamotuł z zapisem 600 grzywien na Jaworowie i Środzie. Jednak — jak stwierdzono dalej — po wykupieniu przez Piotra Szamotulskiego tych miast z przynależnymi wsiami od Małgorzaty, księżnej raciborskiej, dokumenty te zostały skasowane i złożone w kancelarii królewskiej⁶⁰. Wynika z tego, że po 20 lutego (fundacja kościoła przez Wacława w Jaworowie) a przed 7 marca Piotr Szamotulski za zgodą króla wykupił tenutę jaworowską od Małgorzaty Szamotulskiej. Proces przejmowania poszczególnych wsi przeciągnął się jednak, gdyż jeszcze w 1456 roku Obroszyn był w posiadaniu Małgorzaty i Wacława⁶¹. Przed 1456 rokiem (13 lutego 1455) para książęca podzastawiła nawet Obroszyn Mikołajowi (Nikłowi) z Rostkowic i Podhorców⁶². W tym roku, 1456, cała tenuta jaworowska wraz z Krechowem i Obroszynom przeszła w posiadanie Piotra z Szamotuł. Ze względu na brak odpowiednich dokumentów nie znamy kwoty wykupu dóbr jaworowskich. Janusz Szyszka na podstawie dokumentów wystawionych przez króla odnośnie do tych dóbr w 1454 i 1456 roku szacuje, że mogło to być 2420 grzywien⁶³. Ostatecznie Kazimierz Jagiellończyk w 1456 roku (22 listopada) sprzedał z prawem odkupu (na wyderkaf) Szamotulskiemu zastawione mu dobra jaworowskie za sumę 1300 grzywien i 1650 florenów⁶⁴.

Inaczej potoczyły się losy dóbr tyśmienickich, chociaż finał był podobny. Tyśmienicę Wincenty z Szamotuł posiadał z nadania Władysława III albo jeszcze z łaski Władysława Jagiełły, i to najpewniej nie jako zastaw, tylko nadanie wieczyste⁶⁵. W skład dóbr tyśmienickich, prócz miasta Tyśmienicy, wchodziło zapewne jeszcze 10 wsi, a mianowicie: Mikityńce, Wołczyniec, Podpieczary, Studzieniec, Pszeniczki, Łopianka, Chuzyn, Olszanica, Klubowce, Hułowce⁶⁶.

⁶⁰ Rewizja listów, k. 294v—295v; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 290—291.

⁶¹ Rewizja listów, k. 294v—295v; AGZ, T. 19, nr 2720; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 292.

⁶² Wtedy to Nikel z Rostkowic ręczył za parę książęcą, Małgorzatę i Wacława, Grzegorzowi z Santoka, arcybiskupowi lwowskiemu, i zobowiązał się do dania mu wwiązania w swą tenutę Obroszyn w przypadku niedotrzymania poręki — AGZ, T. 19, nr 2720; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 243—244.

⁶³ Rewizja listów, k. 294v—295v; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 291.

⁶⁴ Rewizja listów, k. 294v—295v; AGZ, T. 2, nr 85; J. SZYSZKA: *Formowanie się dóbr monarszych...*, s. 291.

⁶⁵ Andrzej Szamotulski (syn Piotra), sprzedając dobra tyśmienickie w 1511 r., określił je jako dziedziczne (*bona sua haereditaria*) — MRPS, T. 4, nr 9886.

⁶⁶ Skład klucza tyśmienickiego poznajemy z dokumentu jego sprzedaży — za 6000 florenów — przez Andrzeja Szamotulskiego, wojewodę poznańskiego, braciom Paniowskim w 1511 r.

Aktywność księżnej Małgorzaty odnośnie do tych dóbr zamyka się w okresie 30 października 1447—4 stycznia 1454 roku. W tym czasie toczyła kilka spraw z sąsiadami, a mianowicie, przed sądem ziemskim halickim z Abrahamem Chochołowskim (1447—1448), a następnie ze Stefanem Bydłowskim (1448—1449); w obydwu przypadkach skończyło się odesłaniem spraw do rozpatrzenia przez wiec halicki⁶⁷. Księżna miała też sprawy przed sądem grodzkim we Lwowie z Małgorzatą, wdową po Janie Doluskim (1448), i przed sądem ziemskim lwowskim z nieznanym pozwanym (1454)⁶⁸.

Dobrami tyśmienickimi w imieniu Małgorzaty i Waclawa opiekowali się — podobnie jak w przypadku dóbr jaworowskich — zarządcy tytułowani zamiennie oficjałami, prokuratorami czy wojewodami. Najpierw był to wspomniany już Wojciech, który administrował dobrami w latach 1447—1449⁶⁹. W 1449 roku zastąpił go Stanisław⁷⁰, a kolejnym był Jan Nosz, który już wcześniej pełnił tę funkcję (1437—1438), a zarządzał ponownie dobrami w latach 1451—1453⁷¹. Natomiast w 1451 roku (26 sierpnia) Wojciech został określony w dokumencie królewskim jako tenutariusz Jaworowa i Tyśmienicy⁷². Jeśli nie jest to pomyłka, to wskazywałoby, że podobnie jak w przypadku Jaworowa dobra tyśmienickie dostały się w jego posiadanie jako zastaw od Małgorzaty Szamotulskiej.

Jednak już w 1449 roku prawa do Tyśmienicy — zapewne do jakiejś części — posiadał też stryj Małgorzaty Dobrogost z Szamotuł, kasztelan poznański, gdyż występował (1 stycznia) wspólnie z nią w sprawie przeciw Bydłowskiemu oraz pisał się z tego miasta⁷³. Należy przypuszczać, że prawa nabył właśnie od Małgorzaty i Waclawa. Ostatecznie klucz tyśmienicki przeszedł w ręce Szamotulskich, chociaż nie wiadomo, kiedy do tego doszło i na jakich warunkach. Orientacyjnie można wnioskować, że stało się to po 4 stycznia 1454 roku, kiedy Małgorzata po raz ostatni została odnotowana jako właścicielka dóbr, a przed 7 lutego 1457 roku, kiedy Piotr Szamotulski w aktach sądowych występował już jako pan Tyśmienicy⁷⁴.

— tamże. Akt sprzedaży obejmował jeszcze trzy inne wsie: Uhorniki, Podłuże i Dubrowlany, ale — jak ustalił Z. GÓRCZAK (*Rozwój majątków...*, s. 369) — zostały one dokupione przez Szamotulskich w 2. poł. XV w.

⁶⁷ AGZ, T. 12, nr 1823, 1852, 1877, 1950, 1973, 2072, 2111, 2189, 2252, 2283; Z. GÓRCZAK (*Rozwój majątków...*, s. 373) błędnie podaje, że jej aktywność w sprawie Tyśmienicy zaczynała się już w 1446 r.

⁶⁸ AGZ, T. 14, nr 2104, 3803.

⁶⁹ Tamże, T. 12, nr 1823, 1846, 1847, 1943, 1972, 2042, 2200, 2244, 2278; T. 14, nr 1835, LXXXVIII.

⁷⁰ Tamże, T. 12, nr 2153, 2288.

⁷¹ Tamże, nr 2437, 2608, CXXV. O wcześniejszym zarządzaniu dobrami — Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 268.

⁷² Rewizja listów, k. 293v—294; Kartoteka osad ziemi lwowskiej... (Jaworów).

⁷³ AGZ, T. 12, nr 2190, 2253, 2283; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 368.

⁷⁴ AGZ, T. 12, nr 2832; T. 14, nr 3803.

W tym miejscu warto wspomnieć o jeszcze jednej kwestii wiążącej się z kilkunastoletnim współposiadaniem przez księcia Waclawa dóbr na Rusi Koronnej. Mianowicie, zapewne za jego sprawą w ziemi lwowskiej osiedlili się szlachcice z księstwa raciborskiego, bracia Mikołaj Klus z Pilchowic zwany Siostrzeńcem oraz Wierusz z Pilchowic. Ten pierwszy najpierw wszedł w posiadanie wsi Posworzany, a następnie (1460) z bratem kupił wieś Szydłów⁷⁵.

Małżeństwo Waclawa z Małgorzatą trwało zaledwie 11 lat. Książę zmarł 29 października 1456 roku, niewiele przekroczywszy 40. rok życia; został pochowany w klasztorze Dominikanek w Raciborzu⁷⁶. Z małżeństwa pozostały trzy córki: Katarzyna, Helena i Anna, oraz syn Janusz (Jan)⁷⁷.

W związku z tym, że następca tronu, Jan, był niepełnoletni, władzę w księstwie przejęła księżna Małgorzata. W tej roli — jako księżna i wdowa — 26 czerwca 1457 roku zawarła ona układ z Królestwem Polskim, podpisany w Raciborzu, a mający zwalczać rozboje szerzące się na pograniczu śląsko-polskim⁷⁸. Przez następne kilka lat Małgorzata uczestniczyła w zarządzaniu księstwem, najpierw czyniła to jednak samodzielnie, jak wskazuje dokument z 3 lipca 1461 roku, kiedy sprzedała kanonikowi Johanowi 10 grzywien czynszu z Raciborza na wyderkał⁷⁹. W 1464 roku na dokumentach obok księżnej występuje już jej syn Janusz, co świadczyłoby, że został dopuszczony do sprawowania władzy, ale jeszcze się nie usamodzielniał. 9 kwietnia tego roku obydwójce zawarli ugodę z Waclawem rybnickim i Janem karniowskim w sprawie wzajemnych rozliczeń dotyczących Raciborza i Pszczyny. Pośrednikiem oraz arbitrem w tym sporze był książę cieszyński Przemek i to on po rozpa-

⁷⁵ Tamże, T. 19, nr 2783; *Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bittburgu*. Oprac. J. TOMASZEWICZ, M. ZDANEK. Red. W. BUKOWSKI. Kraków 2004, nr 79; J. SPERKA: *Z dziejów migracji rycerstwa śląskiego na ziemie Rusi Koronnej w końcu XIV i w początkach XV wieku (wstępne rozpoznanie)*. W: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*. Red. W. BUKOWSKI, T. JUREK. T. 1. Kraków 2012, s. 537—538.

⁷⁶ *Ratiborer Chronik...*, s. 118 (*Item Anno MCCCCLVI obit dux Wenceslaus feria sexta ante Omnium sanctorum*). Miejsce pochówku księcia podał tylko Jan Długosz, który jednocześnie zamieścił błędną datę śmierci — ostatni dzień października 1457 r. — *Annales*, lib. 12 [2003], s. 294 = *Roczniki*, ks. 12 [2004], s. 331 (tu natomiast błędne tłumaczenie — *in monasterio sanctimonialium ordinis Predicatorum* — i podane, że spoczął w klasztorze dominikanów). W związku z tym w literaturze historyczno-genealogicznej można spotkać się z rozbieżnościami na temat daty śmierci. Poprawną datę — 29 października 1456 r. — podają: F. KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie...*, s. 88; H. GROTEFEND: *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten...*, s. 21, 58, tab. 12; F. CHOCHOLATÝ: *Genealogie opavských Přemyslovců...*, s. 151. Błędną z kolei — 29 października 1457 r. — wymieniają: W. DWORZACZEK: *Genealogia...*, tab. 11; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 162; SHGPoz, Cz. 4, s. 793.

⁷⁷ *Annales*, lib. 12 [2003], s. 294 = *Roczniki*, ks. 12 [2004], s. 331; H. GROTEFEND: *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten...*, s. 21, 58, tab. 12; W. DWORZACZEK: *Genealogia...*, tab. 11.

⁷⁸ KDP, T. 4, nr 45; SRS Sommersberg, Bd. 2, s. 89.

⁷⁹ A. WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. Ratibor 1881, s. 648.

trzeniu roszczeń Waclawa i Jana wobec Małgorzaty i Janusza odrzucił je na korzyść strony raciborskiej. Uznał, że bezprawne są roszczenia Jana do domów w Raciborzu, do relikwii, w tym trzech cierni, znajdujących się w kaplicy zamkowej, które podobnie jak przechowywane w tym miejscu dokumenty miały tam pozostać. Natomiast do najbliższego dnia św. Michała (29 września) Jan i Waclaw mieli wypłacić Małgorzacie oraz Januszowi zaległe 100 grzywien dotyczące rozliczeń za Pszczynę, którą kiedyś przejął ich ojciec Mikołaj, brat Waclawa, po ich matce Helenie⁸⁰. Małgorzata raciborska ostatni raz została odnotowana 20 października 1464 roku, kiedy razem z synem Januszem wystawiła dokument uwalniający od czynszów i robocizny znajdujący się w Raciborzu (koło klasztoru dominikanek) ogród niejakiego Eberharda⁸¹. Księżna zmarła 2 tygodnie później, 5 listopada 1464 roku. Została pochowana w Raciborzu, w tamtejszym klasztorze dominikanek, u boku swego męża w kaplicy św. Dominika; kaplicę niestety rozebrano w 1815 roku, a losy szczątków księżyczych nie są znane⁸².

Jeszcze za życia księżnej Małgorzaty jej dwie córki, Katarzyna i Helena, podtrzymały tradycję zawierania związków małżeńskich z elitą wielkopolską. Starsza z nich, Katarzyna, urodziła się — biorąc pod uwagę, że ślub jej rodziców odbył się po 25 grudnia 1444 roku a przed 19 stycznia 1445 roku — najwcześniej w końcu 1445 roku, a zapewne trochę później, w 1446 roku⁸³. W połowie 1461 roku była już żoną Władysława (Włodek) z Danaborza, kasztelana nakielskiego (1453—1467), jednocześnie tamtejszego starosty (1436—1467) i starosty człuchowskiego (1455—1464). *Terminus ante quem* interesującego nas małżeństwa to 5 czerwca 1461 roku, kiedy przed sądem grodzkim w Gnieźnie Włodek z Danaborza wystąpił wspólnie z księżną Małgorzatą raciborską i Anną, wdową po Wincentym z Szamotuł, jako strona ugody majątkowej zawieranej z kasztelanem poznańskim Piotrem z Szamotuł i jego bratankami, Janem Starszym i Janem Młodszym Świdwami. Włodek w tym sporze — mimo że nie zaznaczono tego w zapisce — reprezentował bez wątpienia swoją

⁸⁰ CDSil, T. 6, nr 268, s. 87; A. WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor...*, s. 92. Odnośnie do rozliczeń dotyczących Pszczyzny zob. J. SPERKA: *Pszczyzna i ziemia pszczyńska...*, s. 92—93.

⁸¹ A. WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor...*, s. 649.

⁸² *Annales*, lib. 12 [2005], s. 99—100 = *Roczniki*, ks. 12 [2006], s. 109; O. BALZER: *Genealogia Piastów...*, s. 505; W. KORTA: *Małgorzata z Szamotuł...*, s. 443. Jeśli chodzi o pochówek księżnej, to w SHGPoz, Cz. 4, s. 793 podano błędną informację, że spoczęła ona w klasztorze Dominikanów (!) w Raciborzu.

⁸³ W. BRZEZIŃSKI (*Koligacje małżeńskie...*, s. 186), wychodząc z założenia, że małżeństwo Waclawa raciborskiego z Małgorzatą Szamotulską zawarto w 1443/1444 r., uważał, że ich córka Katarzyna osiągnęła lata sprawne (12 lat) w 1456 lub 1457 r. i wyszła za Danaborskiego w końcu lat 50. lub na początku lat 60. Biorąc jednak pod uwagę, że do małżeństwa księcia raciborskiego z Szamotulską doszło — jak starałem się udowodnić — później, pozostałe obliczenia należy skorygować.

żonę Katarzynę⁸⁴. Przypuszczam, że do małżeństwa doszło niewiele wcześniej, zapewne w 1. poł. 1461 roku.

Małżonek księżnej Katarzyny wywodził się z jednej z gałęzi starego i zasłużonego rodu Pałuków, a jego bezpośredni protoplaści pisali się z Danaborza w powiecie kcyńskim (w województwie kaliskim). Ojcem Włodka był Andrzej z Danaborza, wojewoda kaliski (zm. 1436), a dziadem — Włodek z Danaborza, wojewoda inowrocławski z czasów rządów na Kujawach księcia Władysława Opolczyka. Rodzina Danaborskich była zamożna, chociaż w połowie XV wieku nie należała do ścisłej elity wielkopolskiej. W rękach Włodka było ok. 20 wsi dziedzicznych i 2 miasta oraz królewszczyzny, z których najważniejszą było odziedziczone po ojcu starostwo nakielskie, dzierżone na zasadzie zastawu królewskiego⁸⁵. Włodek, zanim poślubił księżniczkę raciborską, był żonaty z Witochą, córką Wojciecha z Pakości i Krotoszyna (herbu Laska), kasztelana śremskiego. Miał z nią jedno dziecko — córkę Febronię, która wyszła (ok. 1470) za Mikołaja Działyńskiego z Woli (herbu Ogon), dostojnika z ziemi dobrzyńskiej (podkomorzego brzeskiego, później kasztelana dobrzyńskiego i ostatecznie wojewodę inowrocławskiego)⁸⁶.

Katarzyna raciborska wniosła Włodekowi połowę dóbr, które przypadły jej po matce i babce, a mianowicie: połowę miasta Stobnicy z młynem Hamer oraz połowy wsi: Gąsawy, Popowo (Popówko), Piotrkowo, Sycyn, Jaryszewo, Brączewo, Podlesie i Turostowo, a także jedną czwartą wsi Bądlino⁸⁷. Dobra te stały się jednak zarzewiem ciągłych konfliktów z Szamotulskimi, w które został wciągnięty też Danaborski. Wspomniana ugoda z 5 czerwca 1461 roku obrazowała te bardzo napięte stosunki rodzinne. Zgodnie z wyrokiem sądu Piotr Szamotulski miał uwolnić pojmanych ludzi Włodka, a ten wydać sól i konie zabrane ludziom Piotra. Dalej postanowiono, że Piotr nie będzie czynił przykrości stryjence Annie i będzie ją szanować, natomiast pannie Helenie

⁸⁴ GGn 2, k. 10v—2; S. SZYBKOWSKI: *Związki rodzinne Danaborskich z elitą urzędniczą Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*. Roczn. Hist. 2000, T. 66, s. 163; W. BRZEZIŃSKI: *Koligacje małżeńskie...*, s. 186.

⁸⁵ A. BONIECKI: *Herbarz polski*. T. 4. Warszawa 1901, s. 72—73; A. GĄSIOROWSKI: *Urzednicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*. Poznań 1970, s. 104—105, 108—109 (w rękach jego synów w 1493 r. było 21 wsi i 2 miasta — AGAD, MK 15, k. 164), 159—160, 226; A. GĄSIOROWSKI: *Starostowie wielkopolskich miast...*, s. 52—53; UrzWp, nr 328, s. 138, 590; s. 168; S. SZYBKOWSKI: *Związki rodzinne Danaborskich...*, s. 157—164; J. SPERKA: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370—1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*. Katowice 2006, s. 348—350.

⁸⁶ S. SZYBKOWSKI: *Związki rodzinne Danaborskich...*, s. 157—164; TENŻE: *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370—1501)*. Gdańsk 2006, s. 620; TENŻE: *Kościeleccy ze Skępego herbu Ogon i ich protoplaści. Studium z dziejów późnośredniowiecznej rodziny możnowładczej*. Gdańsk 2018, s. 415.

⁸⁷ Dobra te przekazała swoim synom w 1493 r. — GPoz 10, k. 186v; SHGPoz, Cz. 3, s. 676. O połowie Turostowa posiadanej do 1488 r. i sprzedanej Janowi Ostrorogowi zob. tamże, s. 500.

(księżnej raciborskiej) zwróci dom w Szamotułach. Spory o dobra ziemskie, o zniszczenie domu (zapewne Anny) w Stobnicy, o dokumenty, pieniądze i klejnoty po Wincentym Szamotulskim miały zostać zawieszono; Piotr Szamotulski miał też przerwać budowę zamku w dobrach Anny⁸⁸. Zawarta ugoda nie zapobiegła niestety kolejnym sporom. W 1465 roku toczył się proces księżnych Katarzyny i Heleny z Piotrem Szamotulskim o użytkowanie lasów w okolicach Stobnicy i Brączewa. 24 czerwca sąd ziemski odesłał jednak sprawę na sejm do Piotrkowa, gdzie Piotr został zobligowany do złożenia przysięgi, że wieś Brączewo powstała na obszarze dóbr oraz lasów należących do Stobnicy i od 50 lat — i dokonania działań — razem z ojcem korzystali z tych lasów; warunkiem dalszego ich użytkowania miało być wpłacenie odszkodowania Katarzynie i Helenie, właścicielkom Stobnicy i Brączewa⁸⁹. W tym samym roku (1465) Katarzyna, Helena, Anna i Janusz, książęta raciborscy, mieli kolejny konflikt z Piotrem Szamotulskim — tym razem o Pamiątkowo i Radzyny⁹⁰. Natomiast w grudniu tego roku książęca trójka rodzeństwa toczyła jeszcze spór z Janem, Dobrogostem i Mateuszem, synami Zachariasza z Kaśnowa⁹¹.

Dla Władka z Danaborza małżeństwo z Katarzyną raciborską było niewątpliwie bardzo prestiżowe. Wiązało go bowiem nie tylko z domem książąt opawsko-raciborskich, ale także z bardzo znaczącymi na terenie Wielkopolski Nałęczami z Szamotuł (choć w tym przypadku obróciło się to przeciw niemu). Nie potrafię natomiast odpowiedzieć na pytanie, kto był inicjatorem tego związku: Danaborski czy Małgorzata, i przy jakiej sposobności to się stało. Jeśli jednak była to księżna, która co jakiś czas pojawiała się w Wielkopolsce w związku ze sprawami majątkowymi, to trudno zrozumieć, co ją skłoniło, aby swoją córkę wydać za osobę przecież nie aż tak majątną (można powiedzieć: za średniaka wśród możliwych), nie pierwszej młodości, wdowca, a w dodatku jeszcze awanturnika, ze skłonnościami do okrucieństw. Jego „wyczyny” podczas toczącej się wojny z Krzyżakami, w której brał aktywny udział, były powszechnie znane⁹². Od 1455 roku posiadał na prawach tenuty bardzo ważny strategicznie zamek w Człuchowie, gdzie utrzymywał na koszt króla załogę⁹³. Jednak trudności z wypłatą należności powodowały, że władca zapisywał mu kolejne sumy na dobrach królewskich i szedł na dalsze ustępstwa⁹⁴, natomiast Władek

⁸⁸ SHGPoz, Cz. 4, s. 790—791; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 307, 372; GGn 2, k. 10v—2.

⁸⁹ SHGPoz, Cz. 1, s. 103; Cz. 3, s. 499; Cz. 4, s. 791; ZPoz 18, k. 89v—90v.

⁹⁰ ZPoz 18, k. 102—102v; SHGPoz, Cz. 4, s. 32 (tu jednak Annę raciborską błędnie utożsamiono z Anną, wdową po Wincentym Szamotulskim; zob. dalej na ten temat).

⁹¹ ZPoz 18, k. 109v.

⁹² M. BISKUP: *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1466*. Warszawa 1967, s. 171.

⁹³ Tamże, s. 412, 458, 521.

⁹⁴ W 1458 r. (6 maja) król zapisał Władkowi na utrzymanie zamku 1000 florenów na mieście Budzyniu i wsi Podstolice w powiecie keyńskim. Z kolei w następnym roku (29 stycznia

zaczął dopuszczać się grabieży, aby należne pieniądze zdobyć⁹⁵. O pierwszych takich ekscesach słyszymy jeszcze w 1458 roku, a nasilenie działań wobec dóbr arcybiskupich i szlacheckich nastąpiło od wiosny 1460 roku. Jednak 19 lipca tego roku w Poznaniu król zawarł porozumienie z Włódkiem, uwalniając go od winy i przyrzekając spłaty poszkodowanym. Zapewnił mu także spłatę 12 000 florenów, które zapisał na starostwie człuchowskim, dalsze 7000 miał spłacić do połowy następnego roku, a odtąd aż do końca wojny miał mu wypłacać 3000⁹⁶. Latem 1461 roku oddał mu jeszcze — zgodnie z wcześniejszą umową — zdobyty Frydłąd, który niestety już kilka miesięcy później został utracony⁹⁷. Włodek uczestniczył w wojnie trzynastoletniej, odnosząc niekwestionowane sukcesy (np. 17 września 1462 roku pokonał oddziały krzyżackie pod Świeciem), ale też prowadząc działania, które nosiły znamiona awanturniczych, prowadzonych we własnym interesie i stojących w sprzeczności z polityką królewską. Już w 1462 roku oskarżano go, że zachęcił najemników z Chojnic do najazdu w czerwcu tego roku na Pałuki⁹⁸. W tym czasie Włodek zaczął przejawiać niczym nieusprawiedliwione okrucieństwo, jak w przypadku załogi Człuchowa w 1463 roku. Wtedy to bowiem burgrabia zamku Jurga z Rzucewa przeszedł na stronę wrogów i zamierzał wydać im zamek. Został jednak uwięziony przez swoich kompanów, którzy podporządkowali się królowi, a ten dał im gwarancje bezpieczeństwa. Nie uszanował jednak tego Włodek, który dwunastu z nich uwięził, a następnie zabił w okrutny sposób, wbijając ich na pale lub wyrzucając katapultą z zamku⁹⁹. Kolejny raz anarchistyczne skłonności Włodka dały o sobie znać w sierpniu 1465 roku, kiedy przeciągnął na swoją stronę 500 nieopłaconych zaciężnych i wystąpił przeciw władcy. W końcu września, po wcześniejszej groźbie ze strony króla i rady oblężenia Nakła i Danaborza, udało się jednak doprowadzić do ugody, zapobiegając wojnie domowej. W Inowrocławiu Włó-

---

1459 r.) monarcha obiecał, że będzie przekazywał mu na utrzymanie zamku 2500 florenów, a Włodek będzie mógł korzystać z dochodów starostwa człuchowskiego, natomiast w razie odzyskania Chojnic, Frydłądu (dziś: Debrzno) i Hamersteinu (dziś: Czarne) odda mu je w zarząd — CE, T. 1, nr 163, 170; M. BISKUP: *Trzynastoletnia wojna...*, s. 521, 540.

⁹⁵ CE, T. 1, nr 163; M. BISKUP: *Trzynastoletnia wojna...*, s. 521.

⁹⁶ CE, T. 1, nr 177—179; W. MIKROT: *Włodek z Danaborza, kasztelan nakielski i jego stosunki z Kazimierzem Jagiellończykiem*. W: *Album uczącej się młodzieży polskiej Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu z powodu jubileuszu jego pięćdziesięcioletniej działalności literackiej*. Lwów 1879, s. 210—238; M. BISKUP: *Trzynastoletnia wojna...*, s. 571—572.

⁹⁷ *Annales*, lib. 12 [2003], s. 362 = *Roczniki*, ks. 12 [2004], s. 407; M. BISKUP: *Trzynastoletnia wojna...*, s. 592, 615.

⁹⁸ *Annales*, lib. 12 [2005], s. 34, 44—45 = *Roczniki*, ks. 12 [2006], s. 37, 50.

⁹⁹ *Annales*, lib. 12 [2005], s. 58—59, 184—185 = *Roczniki*, ks. 12 [2006], s. 64—65, 193—194. J. Długosz podaje także, że kiedy latem 1466 r. miasta Frydłąd i Hamerstein poddały się królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi, mówiono, że wcześniej odstąpiły od niego z powodu surowości i okrucieństwa kasztelana nakielskiego Władysława — *Annales*, lib. 12 [2005], s. 145 = *Roczniki*, ks. 12 [2006], s. 154.

dek ponownie ukorzył się przed monarchą, a ten darował jemu i jego ludziom występki oraz przywrócił ich do łask¹⁰⁰.

Nie przywróciło to jednak wzajemnego zaufania. Włodek z Danaborza nadal miał pretensje do króla, że ten nie uregulował swoich zobowiązań wobec niego, co spowodowało, że ponownie sam postanowił odebrać należności. Jak podał Długosz, kasztelan nakielski najpierw usiłował zdobyć zamek w Człuchowie, a po niepowodzeniu zaczął pobierać daninę w bydłe z okręgu człuchowskiego, a ze starostwa nakielskiego daninę pieniężną. Takie postępowanie doprowadziło do tego, że w maju 1467 roku na sejmie w Piotrkowie nakazano mu, aby wyznaczył poręczycieli, którzy zagwarantują, że nie będzie wszczynał buntu i wojny domowej w Królestwie. Włodek jednak odmówił złożenia poręki, co skutkowało tym, że 13 maja został schwytany i przekazany staroście generalnemu Wielkopolski Piotrowi z Szamotuł. Następnie doprowadzono go do Kalisza i tam został z jego rozkazu ścięty. Długosz podał, że egzekucję wykonano następnego dnia, czyli 14 maja. Historycy podważyli jednak tę datę, ponieważ jeszcze 21 maja Włodek żył. Wtedy bowiem — jak świadczy wpis do ksiąg konsystorza gnieźnieńskiego — chcąc zadośćuczynić mansjonarzom gnieźnieńskim, którym wcześniej wyrządził wiele szkód w ich dobrach, zapisał im 20 grzywien na wsi Czesławice (koło Wągrowca)¹⁰¹. W tej sytuacji należy przyjąć, że wyrok wykonano 21 maja lub wkrótce po tej dacie. Długosz, komentując te wydarzenia, dodał, że egzekucja Włodka wywołała powszechną aprobatę, gdyż stracono buntownika i okrutnika zarazem, grabieżcę dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, a nawet oskarżanego o bicie fałszywej monety. Kronikarz wspomniał na koniec, że Włodekowi nie pomogło ani to, że wywodził się z wysoko postawionego rodu, ani znakomite małżeństwo z córką księcia raciborskiego Waclawa¹⁰².

Włodek z Danaborza osierocił dwóch nieletnich synów o imieniu Jan, odróżnianych w źródłach przydomkami Starszy i Młodszy¹⁰³. W wyborze tego imienia można doszukać się wpływów płynących z dynastii Przemyślidów raciborskich, gdzie było ono bardzo popularne. Wyrok śmierci wykonany na Włodku pociągnął za sobą utratę przez rodzinę dóbr królewskich, przede wszystkim bogatego starostwa nakielskiego, które Kazimierz Jagiellończyk w 1467 roku powierzył Maciejowi ze Słupów, a potem oddał Janowi z Górki,

¹⁰⁰ Annales, lib. 12 [2005], s. 111—112 = Roczniki, ks. 12 [2006], s. 122—123; CE, T. 1, nr 200; W. MIKROT: *Włodek z Danaborza...*, s. 234—235; M. BISKUP: *Trzynastoletnia wojna...*, s. 680.

¹⁰¹ J. NOWACKI: *Analecta gnieźnieńskie IV. (Przed straceniem Włodka z Danaborza kasztelana i starosty nakielskiego)*. Roczn. Hist. 1935, T. 11, s. 67—68; A. GAŚSIOROWSKI: *Wielkopolska w ostatnich księgach Roczników Jana Długosza. Do Rozbioru krytycznego Annalium z lat 1385—1480*. St. Żr. 1970, T. 15, s. 183.

¹⁰² Annales, lib. 12 [2005], s. 184—185 = Roczniki, ks. 12 [2006], s. 193—194.

¹⁰³ A. BONIECKI: *Herbarz polski...*, s. 72—73; S. SZYBKOWSKI: *Związki rodzinne Danaborskich...*, s. 163.

podkomorzemu poznańskiemu; ten trzymał je w latach 1468—1477¹⁰⁴. Familia straciła też mniejsze dobra królewskie — Podstolice, Przebienie i Bydzyń — które monarcha zezwolił wykupić Mikołajowi Działyńskiemu, zięciowi zmarłego, z rąk synów Włodka, Jana Starszego i Jana Młodszego (za zgodą ich tutora Łukasza Górki, wojewody poznańskiego), w 1470 roku (14 grudnia) jako zabezpieczenie posagu Febronii, siostry przyrodniej braci, a żony Działyńskiego¹⁰⁵.

Ostatni akt tej tragicznej sprawy rozegrał się na sejmie w Piotrkowie, który rozpoczął się 9 października 1468 roku. Wdowa po Włodku, księżna Katarzyna, wsparta przez krewnych męża, wniosła wówczas skargę przeciw Piotrowi z Szamotuł, oskarżając go, że skazał Włodka na śmierć z powodu niechęci do niego, a także bez wiedzy króla. Szamotulski przezornie opuścił zjazd, aby nie można było podjąć jakichś decyzji wobec nieobecnego. Długosz twierdził, że choć członkowie rady potępiali wyrok śmierci wykonany na Włodku, to w przypadku większości z nich zachodziły rozbieżności między tym, co mówili, a tym, co myśleli; dodatkowo, nie padły żadne propozycje rozwiązania problemu¹⁰⁶. Czy rzeczywiście zarzut samowolnego działania Piotra z Szamotuł był zasadny? Wpis komemoracyjny (niestety uszkodzony) z księgi grodzkiej kaliskiej podaje, że Włodek znalazł się w Kaliszu z rozkazu króla („ex mandato [domini] Kasimiri regis Polonie”); oczywiście można brać pod uwagę i taką ewentualność, że zapiska nie jest obiektywna¹⁰⁷. Jeśli natomiast chodzi o zarzut niechęci osobistej Szamotulskiego do Danaborskiego, to biorąc pod uwagę wspomniane wcześniej konflikty między nimi, ciągnące się od 1461 roku, może mieć on jakieś uzasadnienie, chociaż dowieść tego nie sposób. Faktem jest natomiast, że niedługo po sejmie piotrkowskim synowie rozpoczęli długotrwałe procesy i zabiegi o odzyskanie królewszczyzn, które monarcha zajął po aresztowaniu, a następnie ścięciu ich ojca. Po 10 latach, w 1477 roku, udało się braciom odzyskać starostwo nakielskie, które przez następne lata wspólnie dzierżyli. O powrocie do łask królewskich bez wątpienia świadczyło zaś objęcie przez Jana Starszego urzędu kasztelana rogozieńskiego w 1485 roku¹⁰⁸.

Księżna raciborska Katarzyna po śmierci Włodka nie wyszła ponownie za mąż. Następne lata poświęciła na wychowanie synów i prowadzenie spraw majątkowych. W tym ostatnim miała już doświadczenie, gdyż jeszcze za ży-

¹⁰⁴ A. GAŚSIOROWSKI: *Starostowie wielkopolskich miast...*, s. 52—53; TENŻE: *Wielkopolska w ostatnich księgach...*, s. 183; UrzWp, nr 591—593, s. 168—169.

¹⁰⁵ Inventarium, s. 289. W 1485 r. wsie te Mikołaj Działyński za zgodą króla zastawił Przeclawowi z Potulic za 1600 florenów — tamże, s. 302.

¹⁰⁶ *Annales*, lib. 12 [2005], s. 224—225 = *Roczniki*, ks. 12 [2006], s. 235.

¹⁰⁷ A. GAŚSIOROWSKI: *Wielkopolska w ostatnich księgach...*, s. 183; AP Poznań, Księga grodzka kaliska 24, k. 354v.

¹⁰⁸ A. GAŚSIOROWSKI: *Starostowie wielkopolskich miast...*, s. 52—53; UrzWp, nr 593, s. 169, nr 526, s. 160.

cia małżonka przeprowadzała samodzielnie transakcje. W 1465 roku Katarzyna podjęła nieudaną próbę poszerzenia dóbr rodzinnych. Ponieważ Stanisław Ostroróg, wojewoda kaliski (teść jej siostry Heleny), był dłużny księżnej 1000 florenów, sprzedał jej za tę sumę połowę miasta Stobnicy, połowę wsi Brączewo i Podlesie oraz jedną czwartą Bądlina. Transakcja opatrzona była jednak prawem odkupu przez sprzedającego, co zostało po pewnym czasie zrealizowane¹⁰⁹. Z kolei w 1481 roku Katarzyna sprzedała Janowi Ostrorogowi część miasta Koźminek z pobliskimi wsiami: Złotniki, Chodybki, Słowiki i Dębsko (powiat kaliski), za 1100 florenów, natomiast w 1488 roku Stanisławowi Ostrorogowi (synowi Jana) połowę Turostowa za 600 grzywien¹¹⁰. Księżna wykazywała także duże zainteresowanie sprawami Kościoła, dokonując kilkakrotnie donacji (lub transakcji) na rzecz różnych jego instytucji: w 1471 roku zapisała kapitulę katedralnej poznańskiej roczny czynsz 10 grzywien od sumy 100 kop groszy ze wsi Sycyn i Piotrkowo; w 1478 roku, wraz z synami, zapisała Pawłowi, penitencjarzowi w katedrze poznańskiej i prebendarzowi w kolegiacie Najświętszej Marii Panny (koło katedry poznańskiej), czynsz roczny 5 grzywien z Popówka, z zastrzeżeniem prawa wykupu za 60 grzywien; w 1482 roku sprzedała, z zastrzeżeniem prawa wykupu, mansjonarzom w Szamotułach czynsze z Popowa i Gąsawy (10 grzywien od 100 kop groszy i 2 grzywiny od sumy 24 grzywien), natomiast w 1492 roku zapisała czynsz roczny 10 grzywien od sumy 100 kóp półgroszy ze wsi Popówka i z folwarku Gąsawy mansjonarzom w kościele parafialnym w Szamotułach¹¹¹.

Tuż przed śmiercią, 26 maja 1493 roku przekazała wszystkie dziedziczne dobra swoim synom (połowę miasta Stobnicy z młynem Hamer oraz połowy wsi: Gąsawy, Popowo, Piotrkowo, Sycyn, Jaryszewo, Brączewo, Podlesie, i jedną czwartą wsi Bądlino)¹¹². Było to ostatnie znane nam wystąpienie Elżbiety — zmarła wkrótce po tej dacie. Dnia 12 czerwca 1493 roku w Poznaniu król Jan Olbracht, pod wadium 1000 florenów, zatwierdził już podział dóbr między jej synami, Janem Starszym i Janem Młodszym Danaborskimi¹¹³. Wszystko zatem wskazuje, że Katarzyna raciborska zmarła wkrótce po 26 maja 1493 roku.

Helena, księżna raciborska — imię otrzymała niewątpliwie po babce, Helenie Korybutównie — po raz pierwszy pojawia się w źródłach 5 czerwca 1461

¹⁰⁹ ZPoz 18, k. 87; SHGPoz, Cz. 3, s. 498, 710. Z. GÓRCZAK (*Rozwój majątków...*, s. 307) podaje błędnie, że wymienione wsie Stanisław Ostroróg zastawił (a nie sprzedał) Włodkowi z Danaborza.

¹¹⁰ GPoz 9, k. 137v; 10, k. 99; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 316; SHGPoz, Cz. 3, s. 500—501 (tu podano, że sprzedała dobra koźmińskie Janowi i Stanisławowi; w rzeczywistości Katarzyna przeprowadziła transakcję ze Stanisławem, synem Jana Ostroroga; omyłkowo wymieniono też kwotę 1000 florenów).

¹¹¹ SHGPoz, Cz. 3, s. 676 (Piotrkowo), 784 (Popówka); Cz. 4, s. 768 (Szamotuły).

¹¹² GPoz 10, k. 186v; SHGPoz, Cz. 3, s. 676, 710; W. BRZEZIŃSKI (*Koligacje małżeńskie...*, s. 186) podaje błędnie, że Katarzyna sprzedała (a nie dała) synom wymienione wsie.

¹¹³ AGAD, MK 15, k. 164.

roku, kiedy wspomniano ją w ugodzie zawartej między Piotrem z Szamotuł, Janem Młodszym i Janem Starszym Świdwami a księżną Małgorzatą raciborską i Anną, wdową po Wincentym z Szamotuł. Jak wynika z treści zapiski, wcześniej została bezprawnie usunięta z domu w Szamotułach; była w tym czasie już pełnoletnia, ale jeszcze niezamężna (określona jako „virgo”)¹¹⁴. Kolejny raz księżna pojawia się w źródłach 29 listopada 1463 roku, kiedy w zapisce w księdze ziemskiej poznańskiej odnotowano, że Helena, niegdyś z Popowa („olim de Popowo”), ofiarowała wieś Radzyny Janowi z Ostroroga, synowi Stanisława Ostroroga¹¹⁵. Nie jest tam jednak nazwana żoną Jana ani on jej mężem¹¹⁶. Jako żona Jana Ostroroga występuje dopiero 11 maja 1464 roku w aktach konsystorza gnieźnieńskiego, przed którym prokurator Stanisław Ostroróg, wojewoda kaliski, występował w imieniu Heleny i syna Jana w sprawie o Baworowo z Janem Gyeczm, altarystą w kościele Marii Magdaleny w Poznaniu¹¹⁷. Należy więc przypuszczać, że małżeństwo zawarto w Boże Narodzenie 1463 roku albo zaraz na początku 1464 roku, natomiast wcześniejsza darowizna dokonana przez Helenę (jeszcze w okresie adwentu) była gestem dobrej woli na poczet posagu wobec przyszłego męża. Dobra wniesione przez księżną obejmowały: pół miasta Stobnicy, dwie całe wsie: Baworowo i Radzyny, cztery wsie w połowie: Brączewo, Pamiątkowo, Podlesie i Turostów, oraz 1/4 Bądlina¹¹⁸. Jako dziedziczka tych wsi odnotowana została 7 marca 1469 roku, kiedy procesowała się z mieszczanami z Szamotuł¹¹⁹.

Mąż Heleny, Jan Ostroróg (zm. 1501), był jedynym synem Stanisława Ostroroga (zm. 1476/1477) i Beaty z Bystrzycy, a wnukiem Sędziwoja z Ostroroga herbu Nałęcz, należącego do ścisłego grona doradców Władysława Jagiełły. Stanisław, ojciec Jana, związany był z dworem królewskim od początku lat 30. XV wieku, ale najwyższą pozycję osiągnął za panowania króla Kazimierza Jagiellończyka, którego był bliskim współpracownikiem. Uczestniczył wtedy w najważniejszych wydarzeniach politycznych w kraju, licznych misjach dyplomatycznych i konfliktach zbrojnych, w tym zwłaszcza aktywnie zaangażował się w wojnę trzynastoletnią z Krzyżakami. Jednocześnie piął się po szczeblach kariery urzędniczej, obejmując kolejno: podkomorstwo poznańskie

¹¹⁴ GGn 2, k. 10v—2.

¹¹⁵ ZPoz 18, k. 6; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 307.

¹¹⁶ ZPoz 18, k. 6.

¹¹⁷ ACI, T. 2, nr 596 (wtedy Stanisław Ostroróg, wojewoda kaliski, przez swego zastępcę Simona występował w imieniu Jana Ostroroga, doktora obojga praw, i jego żony Heleny (*Helene consortis sue*) w sprawie o Baworowo z Janem Gyeczem, altarystą w kościele pw. św. Marii Magdaleny w Poznaniu).

¹¹⁸ ZPoz 18, k. 89v, 102v; SHGPoz, Cz. 3, s. 499—500; Cz. 4, s. 32; Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 307.

¹¹⁹ ZPoz 19, k. 8v; SHGPoz, Cz. 3, s. 709 (Podlesie). Wcześniejsza — z 7 lutego 1469 r. — ta sama sprawa oraz Jana, sołtysa ze Szczepankowa, który pozwał Helenę, dziedziczkę w Stobnicy — ZPoz 19, k. 231; SHGPoz, Cz. 4, s. 815.

(1438), podstolstwo kaliskie (1432—1445), starostwo generalne Wielkopolski (1439—1440, 1448—1451), kasztelanę międzyrzecką (1445—1449), kasztelanę gnieźnieńską (1450—1453), województwo kaliskie (1453—1475) i wreszcie województwo poznańskie (1475—1476). Mimo że rodzina panów z Ostroroga zaliczała się do ścisłej elity wielkopolskiej, jej majątek nie był imponujący. Szacuje się, że pod koniec życia Stanisława jego dobra stanowiły 4 miasteczka (lub ich części) i ponad 20 wsi¹²⁰. Jego syn Jan otrzymał staranne wykształcenie: w 1450 roku studiował w Wiedniu, w latach 1453—1455 w Erfurcie, a w latach 1458—1460 w Bolonii, gdzie uzyskał doktorat obojga praw. Po powrocie do kraju, dzięki poparciu ojca, wtedy wojewody kaliskiego, zaczął brać czynny udział w życiu politycznym. W 1462 roku wraz z doktorem Jakubem z Szadka był członkiem komisji, która opiniowała włączenie części Mazowsza do Królestwa Polskiego, w 1464 roku posłował do Rzymu z upoważnienia króla Kazimierza Jagiellończyka, a w 1465 roku otrzymał nominację na swój pierwszy urząd: kasztelana międzyrzeckiego¹²¹. W latach następnych sprawował urząd kasztelana poznańskiego (1474—1500), był krótko starostą generalnym Wielkopolski (1493—1498), by karierę zakończyć jako wojewoda poznański (1500—1501)¹²². Janowi Ostrorogowi przypisuje się zazwyczaj autorstwo słynnego memoriału o naprawie Rzeczypospolitej pt. *Monumentum... po Reipublicae ordinatione*, chociaż niektórzy z historyków wnoszą w tym względzie wiele zastrzeżeń¹²³.

Można przypuszczać, że małżeństwo Jana Ostroroga z Heleną raciborską było wspólną inicjatywą ich rodziców: Stanisława Ostroroga, wojewody kaliskiego, i Małgorzaty raciborskiej. Obydwoje mieli wielokrotnie okazję, aby spotkać się przy okazji spraw sądowych, które sprowadzały księżną do Wielkopolski, a w których Stanisław występował jako asesor sądowy (np. 5 czerwca 1461 roku)¹²⁴. Niewykluczone także, że kiedy Stanisław Ostroróg był jednym z uczestników negocjacji polsko-czeskich w Bytomiu (1460) czy podróżował z poselstwem królewskim z Krakowa do Pragi (1462), miał okazję odwiedzić księżną w Raciborzu i sprawę ożenku syna omówić¹²⁵. Prestiż dla Ostrorogów był niewątpliwy, godne i dostatnie życie dla księżniczki były oczywistością. Trzeba jednak stwierdzić, że wniesiony przez Helenę posag w postaci połowy klucza stobnickiego podobnie jak w przypadku jej

¹²⁰ UrzWp, nr 47, s. 104, nr 180, s. 121, nr 232, s. 126, nr 491, s. 157, nr 626, s. 173, nr 630, s. 174; *Wielkopolscy Ostrorogowie*. Red. A. GAŚSIOROWSKI. Ostroróg 1998, s. 64—69, 71.

¹²¹ *Ostroróg Jan h. Nałęcz (zm. 1501)*. W: PSB, T. 24, s. 502—505; J. WIESIOŁOWSKI: *Ostroróg Jan*. W: *Wielkopolscy Ostrorogowie...*, s. 77.

¹²² UrzWp, nr 314, s. 137, nr 364, s. 142, nr 495, s. 157, nr 638, s. 175.

¹²³ J. WIESIOŁOWSKI: *Ostroróg Jan...*, s. 77—78.

¹²⁴ GGn 2, k. 10v.

¹²⁵ *Annales*, lib. 12 [2003], s. 337, 346; lib. 12 [2005], s. 26 = *Roczniki*, ks. 12 [2004], s. 379—380, 390; ks. 12 [2006], s. 26.

siostry Katarzyny nie był mały, ale innym posagom książęcym tego okresu raczej nie dorównywał.

Helena jako żyjąca ostatni raz została odnotowana w źródłach 13 stycznia 1478 roku, kiedy jej brat Janusz raciborski wymienił ją wśród sióstr, które musiały udzielić mu zgody na zapis wiana dla jego żony Magdaleny opolskiej¹²⁶. Księżna zmarła przed 25 lipca 1494 roku, wtedy bowiem Jan Ostroróg, kasztelan poznański, jej były mąż, wniósł do księgi grodzkiej poznańskiej zapis wiana dla swojej drugiej żony, Doroty z Wrześni¹²⁷.

Z małżeństwa Heleny i Jana Ostroroga pozostało dwóch synów: Wacław (zwany też niekiedy Władysławem) i Stanisław¹²⁸. Pierwszy z braci imię z pewnością otrzymał po dziadku — księciu Waławie raciborskim.

Rozważając problem potomstwa księcia Waławia i Małgorzaty Szamotulskiej, odniosę się jeszcze do ich córki Anny występującej kilkakrotnie w źródłach, w przekazie Jana Długosza, w źródłach dyplomatycznych¹²⁹, ale także w materiale sądowym. Ten ostatni przysporzył jednak sporo problemów historykom. W opracowaniach wykorzystujących te same źródła sądowe Anna raciborska mylona jest niestety z Anną, wdową po Wincentym Szamotulskim. Zbyszko Górczak — powołując się na te same źródła¹³⁰ — w jednym miejscu swej pracy napisał, że w 1465 roku (w zapiskach z 3 grudnia w sprawie dotyczącej sporu z Piotrem Szamotulskim o Radzyny i Pamiątkowo) wspomniano tam pannę Annę, siostrę Katarzyny i Heleny¹³¹. Jednak w innym miejscu rozprawy uznał, że pisarz sądowy popełnił pomyłkę i zamiast Anny, wdowy po Szamotulskim, wpisał Annę raciborską¹³². Z kolei Paweł Dembiński identyfikował Annę z wymienionej zapiski z Anną, wdową po Wincentym z Szamotuł¹³³.

¹²⁶ CDSil, T. 6, nr 306, s. 101—102.

¹²⁷ GPoz 7, k. 36. Król potwierdził zapis dożywocia dokonany przez Jana Ostroroga, wystawiając dokument na sejmie radomskim 15 września 1494 r. — MRPS, T. 2, nr 429. Po śmierci Jana Ostroroga, w latach 1501—1506 toczyły się procesy między Waławem i Stanisławem Ostrorogami a Dorotą z Wrześni. Macocha oskarżała ich, że więzili ją po śmierci męża najpierw przez 3 tygodnie w Grodzisku, a potem w Ostrorogu. Z kolei młodzi Ostrorogowie obwinili ją o to, że w 1500 r., jeszcze za życia ich ojca, potajemnie przeniosła rzeczy ze skarbcza w Grodzisku do swego domu i zamku w Ostrorogu, a w skarbcu była przechowywana wyprawa ich matki Heleny — SHGPoz, Cz. 1, s. 690; Cz. 3, s. 50; A. PAWIŃSKI: *Jana Ostroroga żywot i pismo o naprawie Rzeczypospolitej*. Warszawa 1884, s. 205; *Ostroróg Jan...*, s. 505; A. GAŚSIOROWSKI: *Koligacje panów z Ostroroga w XV wieku*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1980, T. 13, z. 2, s. 80—91.

¹²⁸ SHGPoz, Cz. 1, s. 690; Cz. 3, s. 709—710; Cz. 4, s. 33; *Ostroróg Jan...*, s. 505; A. GAŚSIOROWSKI: *Koligacje...*, s. 80—91.

¹²⁹ Annales, lib. 12 [2003], s. 294 = Roczniki, ks. 12 [2004], s. 331; CDS, T. 6, s. 101—102, nr 306.

¹³⁰ ZPoz 18, k. 102—102v, 152—153.

¹³¹ Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 307, przyp. 229.

¹³² Tamże, s. 372, przyp. 135.

¹³³ SHGPoz, Cz. 4, s. 32 (Radzyny).

Trzeba jednak stanowczo stwierdzić, że Anna Szamotulska w zapiskach sądowych z lat 1445—1461 zawsze występuje jako Anna, wdowa po Wincentym z Szamotuł („Anna relicta olim magnifici domini Vincenti de Schamotuly”)¹³⁴. Natomiast księżna Anna w zapiskach z 3 grudnia 1465 roku odnotowana jest z określeniem, że jest córką Wacława, księcia raciborskiego („Anna principissa filia principis Venceslai duce Ratiborz”), lub siostrą księcia Janusza raciborskiego („Janussius dux in Ratiborz et Anna sorore”)¹³⁵. Wniosek z tych faktów jest jednoznaczny: w zapiskach sądowych obydwie Anny są wyraźnie rozróżniane, z tym że Anna Szamotulska ostatni raz odnotowana została 5 czerwca 1461 roku, natomiast w 1465 roku występuje już księżna Anna raciborska. Ta z kolei ostatni raz jako żyjąca wspomniana jest w dokumencie swego brata Janusza raciborskiego z 13 stycznia 1478 roku, którym książe wyznaczał swojej żonie Magdalenie, księżnej opolskiej, wiano (oprawę wdowią). Zapis był jednak warunkowany zwyczajową zgodą jego sióstr: Katarzyny, Heleny i Anny, na co — jak zaznaczono — bardzo liczył. Anna zmarła po tej ostatniej dacie; nic nie wiadomo, aby wyszła za mąż lub wstąpiła do klasztoru¹³⁶.

Chciałbym odnieść się do jeszcze jednej sprawy dotyczącej córek Wacława raciborskiego i Małgorzaty Szamotulskiej. Mianowicie, Zbyszko Górczak wymienił dodatkowo Barbarę, wzmiankowaną rzekomo w 1450 roku, która miała umrzeć w młodym wieku¹³⁷. Jest to niestety ewidentna pomyłka, która wynika ze złej interpretacji zapiski sądowej. W niej bowiem — z 1451 roku (!), jak poprawnie podaje P. Dembiński — Anna, wdowa po Wincentym, zapisała w dożywocie szlachetnej Helenie w zamian za służby 5 grzywien półgroszy czynszu ze swojej wsi Radzyny. Po śmierci Heleny czynsz miało przejąć w dożywocie jej rodzeństwo: Barbara, Jan i Katarzyna, a po ich śmierci suma wró-

¹³⁴ GPoz 2, k. 89, 104v (1445 r.); 4, k. 37 (1451 r.); GGn 2, k. 10v—2 (1461 r.).

¹³⁵ ZPoz 18, k. 102, 109v.

¹³⁶ CMV, k. 13, nr 23; CDSil, T. 6, nr 306, s. 101—102. Taką datę podaje też H. GROTEFEND: *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten...*, s. 21, 59, tab. 12, a za nim W. DWORZACZEK: *Genealogia...*, tab. 11. Natomiast F. KOPETZKY (*Zur Geschichte und Genealogie...*, s. 88), akceptując datę śmierci Anny, dodał jeszcze, że była opatką w klasztorze Cysterek w Trzebnicy. Powołał się przy tym na F. Sommersberga (SRS Sommersberg, Bd. 1, s. 763), który rzeczywiście podał, że Anna (w domyśle księżniczka raciborska, ponieważ wymieniona we fragmencie dotyczącym tych książąt) była w 1469 r. opatką trzebnicką, piętnastą z kolei, zmarłą w dzień Ambrosii (4 kwietnia). Jednak F. Sommersberg, zamieszczając tę informację, podparł się dziełem J. SINAPIUSA: *Olsnographia oder Eigentliche Beschreibung des Oelßnischen Fürstenthums in Nieder-Schlesien*. T. 2. Leipzig 1706, s. 631. Tam jednak informacja (w spisie opatek trzebnickich) ma inne brzmienie, a mianowicie, że opatka Anna, księżna opawska, zmarła 4 kwietnia 1469 r. („Anna herzogin von Troppau starb am Tage Ambrosii 1469”). To z kolei zmienia postać rzeczy i jednocześnie wyklucza możliwość — pomijając już tytułaturę, gdzie powinna występować jako *herzogin von Ratiborz*, oraz fakt, że w zachowanych współczesnych źródłach nigdzie nie występuje jako zakonnica, a tym bardziej jako opatka — utożsamiania Anny opawskiej wymienionej przez J. Sinapiusa z Anną raciborską, która żyła jeszcze w 1478 r.

¹³⁷ Z. GÓRCZAK: *Rozwój majątków...*, s. 372, powołując się na GPoz 4, s. 75.

cić miała do teźże Anny i jej spadkobierców¹³⁸. Jak widać, zapiska dotyczy nie wnuków Anny, wdowy po Wincentym z Szamotuł, tylko osób mających takie same imiona, z których niejaka Helena służyła Szamotulskiej. Nie było zatem Barbary, córki Wacława raciborskiego i Anny Szamotulskiej.

Jedyny syn Małgorzaty i Wacława raciborskiego, Jan, zwany też Januszem¹³⁹, urodził się najpewniej po 1449 roku¹⁴⁰. Przesłanką do takiego wnioskowania jest fakt, że jeszcze jesienią 1464 roku nie wystawiał samodzielnie dokumentów, a występował u boku matki, co wskazywałoby, że nie był jeszcze pełnoletni. W źródłach dodawano mu przydomek Młodszy, dla odróżnienia od Jana (Janusza) Starszego karniowskiego¹⁴¹. Na początku stycznia 1478 roku był już mężem Magdaleny, córki Mikołaja I opolskiego. Bracia Magdaleny, Mikołaj II i Jan II, zapisali jej posag w wysokości 5000 florenów, a następnie — z powodu wyjątkowej przyjaźni — dodali jeszcze 2000 florenów. Książę ze swej strony 13 stycznia tego roku w Opolu wyznaczył hojne wiano, zapisując też 5000 florenów i zobowiązując się dodać jeszcze 2000 florenów, jeśli tylko brat Magdaleny, Jan, wypłaci tę kwotę siostrze; wiano zabezpieczył na swoim księstwie. W przypadku braku spadkobierców jej dożywocie obejmowało całe księstwo raciborskie, natomiast gdyby miał sukcesorów, oprawa wdowia miała stanowić połowę księstwa¹⁴². Kilka dni później, 2 lutego, zobowiązał się też do uzyskania od króla Macieja Korwina zatwierdzenia tegoż układu, co także udało mu się zrealizować¹⁴³.

Jan Młodszy raciborski zmarł 14 kwietnia 1493 roku¹⁴⁴. Pozostawił z małżeństwa z Magdaleną trzech nieletnich synów: Mikołaja, Jana i Walentyna. W tej sytuacji władzę w księstwie przejęła księżna-wdowa, która z czasem dopuściła do rządów najstarszego z nich — Mikołaja. Po jej śmierci w maju 1501 roku władzę sprawowali wspólnie Mikołaj i Jan¹⁴⁵.

¹³⁸ SHGPoz, Cz. 4, s. 32 (Radzyny).

¹³⁹ Istotę rzeczy oddaje chyba najlepiej zapiska sądowa poznańska z 1465 r., gdzie księcia raciborskiego określono jako: *Johannes seu Janussius* — ZPoz 18, k. 102.

¹⁴⁰ Błędna datę urodzin księcia Jana: ok. 1440 r., a także jego ożenku z Magdaleną opolską: ok. 1470 r., podaje F. CHOCHOLATÝ: *Genealogie opavských Přemyslovců...*, s. 151—152.

¹⁴¹ CDSil, T. 2, nr 88, 91—93; T. 6, nr 292, 298, 306—309, 311—312, 316—317, 342; *Ratiborer Chronik...*, s. 122—123.

¹⁴² CDSil, T. 6, s. 101—103, nr 306, 307, 309 = LBS, T. 2, s. 397, nr 19, 20; K. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 588; J. RAJMAN: *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*. Kraków 1998, s. 216.

¹⁴³ CDSil, T. 6, s. 102—103, nr 308, 311 = LBS, T. 2, s. 398, nr 22, 25.

¹⁴⁴ *Necrolog des Kloster Czarnowanz*. Hrsg. W. WATTENBACH. ZVGAS 1856, Bd. 1, s. 227 (tu data dzienna śmierci); F. KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie...*, s. 90; H. GROTEFEND: *Stamtafeln der Schlesischen Fürsten...*, s. 21, tab. 12; F. CHOCHOLATÝ: *Genealogie opavských Přemyslovců...*, s. 152.

¹⁴⁵ H. GROTEFEND: *Stamtafeln der Schlesischen Fürsten...*, tab. 12; A. WELTZEL: *Historia miasta Żory...*, s. 56; K. JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 588; T. KREJČÍK: *Jan*. V: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. S. 4. Opava—Ostrava 1995, s. 106 (tu błędne

Najstarszy z braci, Mikołaj, szukając małżonki¹⁴⁶, poszedł w ślady swoich przodków i znalazł ją w Królestwie Polskim, żeniąc się z Anną (ur. ok. 1488), córką Zbigniewa z Tęczyna herbu Topór, podkomorzego krakowskiego (zm. 1498). Dnia 31 października 1504 roku w Krakowie Aleksander, król Polski, potwierdził, że Jan i Andrzej z Tęczyna zobowiązali się wobec Mikołaja raciborskiego, że zapiszą swojej siostrze Annie w posagu miasto Pleszew z przynależnościami w powiecie kaliskim. W dokumencie Anna nie jest jeszcze nazywana żoną Mikołaja, mowa jest o tym, że do dopełnienia małżeństwa dopiero dojdzie („post consummatum matrimonium”), zapewne więc sfinalizowano je jakiś czas później¹⁴⁷. Może stało się to wkrótce po 6 października 1505 roku, kiedy to Anna — określana tylko jako córka zmarłego Zbigniewa z Tęczyna, podkomorzego krakowskiego — samodzielnie występowała przed sądem ziemskim kaliskim w sporze o granice między wsiami Gostyczyna i Osiek¹⁴⁸.

W skład posagu wniesionego przez Annę weszły miasto Pleszew i 15 wsi, a mianowicie: Baranowo Wielkie i Małe, Piekarzew, Wola Duchowna, Zawidowice, Piwonice, Zagórzynko, Russów, Gostyczyna, Łapkowo, Radzimie, Łaszew i Pacynowice w powiecie kaliskim, Potarzyca w powiecie pyzdrowskim oraz Chromiec w powiecie kościańskim¹⁴⁹. 10 czerwca 1506 roku przed poznańskim sądem grodzkim Anna zeznała, że dobra te zapisuje mężowi z zastrzeżeniem prawa wykupu za 10 000 florenów¹⁵⁰, a starosta generalny Wielkopolski Jan Zarembo z Kalinowej na tej podstawie wystawił stosowny dokument¹⁵¹. Nie znamy natomiast dokumentu oprawy posagu wystawionego przez księcia. Można się jedynie domyślać, że kwota 10 000 florenów została ubezpieczona — podobnie jak w przypadku jego ojca i matki — na połowie (lub całości)

---

dane z życia księcia). Datę urodzin Anny Tęczyńskiej ustalił ostatnio dr Adam Kozak w przygotowywanych *Dziejach Pleszewa w średniowieczu*; w tym miejscu pragnę bardzo podziękować Mu za udostępnienie fragmentów tej pracy.

¹⁴⁶ L. NEUSTADT (*Beiträge zur Genealogie schlesischer...*, s. 237) podał — powołując się na dokument znajdujący się w Królewskim Archiwum w Berlinie — że w 1498 r. Mikołaj raciborski był zaręczony z Anastazją, najmłodszą córką Albrechta III Achillesa Hohenzollerna, elektora brandenburskiego (zm. 1486); informacji tej nie udało mi się potwierdzić. Badacz nie wyjaśnił jednak, dlaczego nie doszło do planowanego małżeństwa; w 1500 r. Anastazja została żoną grafa Wilhelma IV von Henneberg-Schleusingen, urodziła mu liczne potomstwo, zmarła w 1534 r.

¹⁴⁷ AGAD, MK, T. 21, k. 65—65v = MRPS, T. 3, nr 1799 (regest); CMV, k. 38—40 = CDSil, T. 6, s. 153—154, nr 458 (regest). J. KURTYKA (*Latyfundium Tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV—XVII wiek)*). Kraków 1999, s. 175) datował małżeństwo już na ok. 31 października 1504 r.

¹⁴⁸ A. KOZAK: *Dzieje Pleszewa w średniowieczu* (w przygotowaniu do druku); AP Poznań, Księga ziemska kaliska 19, k. 105v—106.

¹⁴⁹ CMV, k. 48 = CDSil, T. 6, s. 155, nr 464; GPoz 13, k. 90v.

¹⁵⁰ GPoz 13, k. 90v; SHGPoz, Cz. 1, s. 221.

¹⁵¹ CMV, k. 48 = CDSil, T. 6, s. 155, nr 464.

księstwa raciborskiego. Niestety szczęście młodej pary nie trwało długo, gdyż jeszcze w tym samym roku książę zachorował. Na leczenie udał się do Krakowa, ale tam, mimo wysiłków lekarzy, zmarł w nocy (o 7 godzinie) 3 listopada 1506 roku; został pochowany w Raciborzu, najpewniej w nekropolii książąt raciborskich, w klasztorze dominikanek¹⁵². Ponieważ małżeństwo było bezdzietne, Anna opuściła Racibórz i osiadła w dobrach posagowych w Pleszewie. Przez następne lata, do ponownego wyjścia za mąż ok. 1531 roku za Jana Kościeleckiego, podkomorzego dobrzyńskiego herbu Ogon (zm. 1553), niezależna osobiście i majątkowo, często tytułowana była księżną raciborską¹⁵³; zmarła przed 27 sierpnia 1552 roku¹⁵⁴. Natomiast w księstwie raciborskim po śmierci Mikołaja rządy chwilowo przejął kolejny z braci — Jan, ale wkrótce zmarł, jeszcze w 1506 roku. W tej sytuacji władza przypadła najmłodszemu — Walentynowi. Ten, mimo że fizycznie kaleka, garbaty, z dużym wolem, pomawiany o rozpustę, z powodzeniem rządził księstwem przez kilkanaście lat¹⁵⁵. Jako spadkobierca Mikołaja podjął nawet próbę utrzymania dóbr pleszewskich, gdzie został odnotowany w 1507 roku. Nie był jednak w stanie spłacić Anny z 10 000 florenów, co skutkowało tym, że w 1508 roku (10 października) zrzekł się na jej rzecz dóbr pleszewskich¹⁵⁶. Walentyn był ostatnim z Przemyślidów raciborskich. Nieżonaty, bezdzietny, zmarł 13 listopada 1521 roku, pochowany został w raciborskim klasztorze dominikanek¹⁵⁷.

¹⁵² *Chronica Polonorum* [...] *Mathiae de Miechovia atrium et medicinae doctoris et canonici Cracoviensis*. Cracoviae 1521, s. 379; F. KOPETZKY: *Zur Geschichte und Genealogie...*, s. 90.

¹⁵³ Tytułowana księżną raciborską w latach 1508—1532 — MRPS, T. 4, nr 2860, 6198, 14188; KDP, T. 4, nr 138, 140; SPPP, T. 6. Wyd. M. BOBRZYŃSKI. Kraków 1881, nr 328; *Jana Łaskiego Liber Beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej*. T. 2. Wyd. J. ŁUKOWSKI. Gniezno 1881, s. 32—33.

¹⁵⁴ A. KOZAK: *Dzieje Pleszewa w średniowieczu...* (tu szczegółowo o losach Anny Tęczynskiej rezydującej w Pleszewie); zob. też: W. DWORZACZEK: *Kościelecki Jan*. W: PSB, T. 14, s. 405—406; J. KURTYKA: *Latyfundium...*, s. 175.

¹⁵⁵ *Chronica Polonorum...*, s. 379; T. KREJČÍK: *Valentin. V: Biografický slovník Slezska...*, s. 106—107; N. MIKA: *Przemyślidzi opawsko-raciborscy*. „Ziemia Raciborska” 2006, T. 9, s. 41—56; TENŻE: *Ostatni Przemyślida — książę Walentyn Garbaty*. W: *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem — średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*. Red. T. CIESIELSKI, W. IWAŃCZAK. Warszawa—Bellerive-sur-Allier 2016, s. 54—64; J. SPERKA: *Do 1532 roku...*, s. 161—163.

¹⁵⁶ A. KOZAK: *Dzieje Pleszewa w średniowieczu...*

¹⁵⁷ H. GROTEFEND: *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten...*, tab. 12, s. 152; F. CHOCHOLATÝ: *Genealogie opavských Přemyslovců...*, s. 152; N. MIKA: *Ostatni Przemyślida...*, s. 62—63; K. KOZŁOWSKA: *Knížecí nekropole v klášteře sv. Ducha sester Dominikánek (v současnosti muzeum) w Ratiboři*. „Vlastivědné listy” 2003, roč. 29, č. 1, s. 1—3; M. ČAPSKÝ: *Zlomený meč. Valentin Hrabatý, poslední z opavských Přemyslovců*. „Dejiny a současnost” 2006, 2 (Přemyslovské dědictví), s. 34—36.

Wnioski

Ponowna analiza materiału źródłowego dotyczącego Przemysłodów raciborskich w kontekście ich związków rodzinnych z przedstawicielami możnowładztwa polskiego w XV—początkach XVI wieku pozwoliła na wprowadzenie znaczących korekt w stosunku do dotychczasowej wiedzy odnośnie do faktów genealogicznych dotyczących trzech pokoleń tej dynastii, a także losów dóbr, które stawały się posagami czy wianami małżeńskimi. Z przedstawionej analizy płyną też ogólne wnioski odnoszące się do tego typu związków. Rodzinom możnowładczym wejście w związki małżeńskie z rodzinami książęcymi niewątpliwie przynosiło wielki prestiż. Dla strony książęcej poślubienie szlachcianki z rodziny możnowładczej to przede wszystkim możliwość podreperowania sytuacji finansowej za sprawą odpowiednio dużego posagu wniesionego przez małżonkę. Niewątpliwie takie małżeństwa przynosiły także obu stronom korzyści polityczne. Książętom, którzy żenili się z wysoko postawionymi szlachciankami, ułatwiały dostęp do króla polskiego, jego otoczenia oraz innych wpływowych rodzin możnowładczych. Natomiast koronnej elicie politycznej dawały bezpośredni dostęp do osoby księcia i możliwość wpływu na jego decyzje oraz polityczne wybory. Nie można tu oczywiście całkowicie pomijać kontekstu uczuciowego, chociaż akurat w przypadku analizowanych małżeństw źródła o takich aspektach nic nie wspominają. Szlachcianki, wychodząc za książąt, stawały się pełnoprawnymi księżnymi i tak były tytułowane. Nawet kiedy jako wdowy wracały w rodzinne strony do Korony, tytuł książęcy wciąż im przysługiwał, co źródła jednoznacznie potwierdzają.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Główne Akt Dawnych: Metryka Koronna, T. 15, 21; Metryka Litewska, Dz. IV B., sygn. 9 [*Księga wpisów przywilejów na dobra w województwie ruskim przedkładanych podczas „rewizji listów” w 1563/1564*].
- Archiwum Państwowe w Poznaniu: Księga grodzka gnieźnieńska 2; Księga grodzka kaliska 24; Księga grodzka poznańska 2, 4, 7, 9, 10, 13; Księga ziemska kaliska 19; Księga ziemska poznańska 15, 18.

Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach, *Copiarus monasteri ad S. Venceslaum. Diplomatarius Silesiacarum* — mikrofilm, sygn. Mf. 166, 1—2 (oryginał w Bibliotece Narodowej w Pradze, sygn. 6 XVI 8).

Kartoteka osad ziemi lwowskiej w Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski w Instytucie Historii PAN w Krakowie.

Źródła drukowane

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta. Wyd. B. ULANOWSKI. T. 2. Kraków 1902.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie. T. 1, 2, 5, 12, 14, 19. Wyd. O. PIETRUSKI, X. LISKE. Lwów 1868—1884.

Chronica Polonorum [...] Mathiae de Miechovia atrium et medicinae doctoris et canonici Cracoviensis. Cracoviae 1521.

Codex diplomaticus Silesiae. T. 2, 6. Wyd. W. WATTENBACH, C. GRÜNHAGEN. Breslau 1865, 1859.

Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 1. Wyd. A. SOKOŁOWSKI, J. SZUJSKI. Kraków 1876.
Inventarium omnium et singulorum privilegiorum [...] in Archivo Regni in arce Cracoviensi. Wyd. E. RYKACZEWSKI. Lutetiae Parisiorum—Berolini—Posnaniae 1862.

Jana Długosza Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Ks. 11 i 12, 12. Warszawa 2001, 2004, 2006.

Jana Łaskiego Liber Beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej. T. 2. Wyd. J. ŁUKOWSKI. Gniezno 1881.

Joannis Długossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Lib. 11 et 12, 12. Cracoviae—Varsaviae 2001, 2003, 2005.

Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bittburgu. Oprac. J. TOMASZEWICZ, M. ZDANEK. Red. W. BUKOWSKI. Kraków 2004.

Kodeks dyplomatyczny Polski. T. 4. Wyd. M. BOBOWSKI. Warszawa 1887.

Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski. T. 10. Wyd. A. GAŚSIOROWSKI, T. JASIŃSKI. Poznań 1993.
Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter. Hrsg. C. GRÜNHAGEN, H. MARKGRAF. T. 1—2. Leipzig 1881—1883.

Matricularum Regni Poloniae Summaria. T. 1—4. Wyd. T. WIERZBOWSKI. Warszawa 1905—1919.

Necrolog des Kloster Czarnowanz. Hrsg. W. WATTENBACH. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ 1856, Bd. 1.

Ratiborer Chronik. Hrsg. A. WELTZEL. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ 1862, Bd. 4.

Silesiacarum rerum Scriptores. Hrsg. F.W. SOMMERSBERG. Bd. 1—2. Lipsiae 1729—1730.

SINAPIUS J.: *Olsnographia oder Eigentliche Beschreibung des Oelßnischen Fürstenthums in Nieder-Schlesien.* T. 2. Leipzig 1706.

Starodawne prawa polskiego pomniki. T. 6. Wyd. M. BOBRZYŃSKI. Kraków 1881.

Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 8. Wyd. I. SUŁKOWSKA-KURAS, S. KURAS. Warszawa—Kraków 1975.

Opracowania

- BALZER O.: *Genealogia Piastów*. Kraków 1895.
- BISKUP M.: *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1466*. Warszawa 1967.
- BONIECKI A.: *Herbarz polski*. T. 4. Warszawa 1901.
- BRÜCKNER A.: *Średniowieczna poezya łacińska w Polsce*. Kraków 1892 („Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny” 1892, T. 16).
- BRZEZIŃSKI W.: *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*. Wrocław 2012.
- ČAPSKÝ M.: *Vévoda Přemek Opavský (1366—1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno—Opava 2005.
- ČAPSKÝ M.: *Zlomený meč. Valentin Hrabatý, poslední z opavských Přemyslovců*. „Dejiny a současnost” 2006, 2 (Přemyslovské dědictví).
- CHOCHOLATÝ F.: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255—1525*. „Listy Genealogické a Heraldické Společnosti v Praze. Acta Genealogica ac Heraldica” 1978, ř. 6.
- CIEPLUCHA Z.: *Z przeszłości ziemi kościańskiej*. Kościan 1929.
- DĄBROWSKI J.: *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290—1402*. W: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do 1400 r.* Red. S. KUTRZEBA. T. 1. Kraków 1933.
- DWORZACZEK W.: *Genealogia*. T. 2. Warszawa 1959.
- DWORZACZEK W.: *Kościelecki Jan*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 14. Wrocław—Kraków 1968—1969.
- GAŚSIOROWSKI A.: *Koligacje panów z Ostroroga w XV wieku*. „Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1980, T. 13, z. 2.
- GAŚSIOROWSKI A.: *Starostowie wielkopolskich miast królewskich w dobie jagiellońskiej*. Warszawa—Poznań 1981.
- GAŚSIOROWSKI A.: *Szamotołski Wincenty Świdwa*. W: *Wielkopolski słownik biograficzny*. Warszawa—Poznań 1981.
- GAŚSIOROWSKI A.: *Urzędnicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*. Poznań 1970.
- GAŚSIOROWSKI A.: *Wielkopolska w ostatnich księgach Roczników Jana Długosza. Do Rozbioru krytycznego Annalium z lat 1385—1480*. „Studia Źródłoznawcze” 1970, T. 15.
- GÓRCZAK Z.: *Rozwój majątków możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV i początkach XVI wieku. Studium z dziejów wielkiej własności ziemskiej*. Poznań 2007.
- GRABOWSKI J.: *Genealogia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*. Kraków 2012.
- GROTEFEND H.: *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau 1889.
- HAUSDORF G.P.A.: *Die Piasten Schlesiens*. Breslau 1933.
- JASIŃSKI K.: *Rodowód Piastów mazowieckich*. Poznań—Wrocław 1998.
- JASIŃSKI K.: *Rodowód Piastów śląskich*. Kraków 2007.
- JUREK T.: *Szamotołski Wincenty Świdwa, h. Nałęcz (zm. 1444)*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 46. Kraków 2010.
- KOPETZKY F.: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*. „Archiv für österreichische Geschichte” 1869, Bd. 41.
- KORTA W.: *Małgorzata z Szamotoł (zm. 1464)*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 19. Wrocław—Kraków 1974.
- KOZŁOWSKA K.: *Knížecí nekropole v klášteře sv. Ducha sester Dominikánek (v současnosti muzeum) w Ratiboři*. „Vlastivědné listy” 2003, roč. 29, č. 1.

- KREJČÍK T.: *Jan. V: Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. S. 4. Opava—Ostrava 1995.
- KREJČÍK T.: *Valentin. V: Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. S. 4. Opava—Ostrava 1995.
- KURTYKA J.: *Latyfundium Tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV—XVII wiek)*. Kraków 1999.
- KURTYKA J.: *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. Kraków 1997.
- MICHAŁOWSKA T.: *Literatura polskiego średniowiecza*. Warszawa 2011.
- MICHAŁOWSKA T.: *Średniowiecze*. Warszawa 2002.
- MIKA N.: *Ostatni Przemyśłida — książę Walentyn Garbaty*. W: *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem — średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*. Red. T. CIESIELSKI, W. IWAŃCZAK. Warszawa—Bellerive-sur-Allier 2016.
- MIKA N.: *Przemyśłidzi opawsko-raciborscy*. „Ziemia Raciborska” 2006, T. 9.
- MIKROT W.: *Włodko z Danaborza, kasztelan nakielski i jego stosunki z Kazimierzem Jagiellończykiem*. W: *Album uczącej się młodzieży polskiej Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu z powodu jubileuszu jego pięćdziesięcioletniej działalności literackiej*. Lwów 1879.
- NEUSTADT L.: *Beiträge zur Genealogie schlesischer Fürsten*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ 1888, Bd. 22.
- NOWACKI J.: *Analecta gnieźnieńskie IV. (Przed straceniem Włodka z Danaborza kasztelana i starosty nakielskiego)*. „Roczniki Historyczne” 1935, T. 11.
- NOWAK-DŁUŻEWSKI J.: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze*. Warszawa 1963.
- Ostroróg Jan h. Nałęcz (zm. 1501)*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 24. Wrocław—Kraków 1979.
- PAWIŃSKI A.: *Jana Ostroroga żywot i pismo o naprawie Rzeczypospolitej*. Warszawa 1884.
- PIETRZYK I.: *Kancelaria i dokument Przemyślidów opawskich w XIV—XV wieku*. Katowice 2008.
- PRIX D.: *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějnám Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století*. „Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis” 1997, 3.
- RAJMAN J.: *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*. Kraków 1998.
- SEPIAŁ M.: *Zastaw na dobrach ziemskich i dochodach królewskich w okresie panowania Władysława III Warneńczyka na Węgrzech (1440—1444)*. W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Nr 1219. *Prace historyczne*, z. 125. Kraków 1998.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*. Cz. 1—4. Oprac. A. GAŚSOROWSKI, T. JUREK, G. RUTKOWSKA, P. DEMBIŃSKI, K. GÓRSKA-GOŁASKA, I. SKIERSKA. Poznań 1982—2008.
- SPERKA J.: *Do 1532 roku*. W: *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*. T. 1. Red. Z. HOJKA, B. KLOCH. Rybnik 2017.
- SPERKA J.: *Jeszcze raz o okolicznościach zawarcia małżeństwa między Jadwigą Melsztyńską i księciem opolskim Bernardem*. W: *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. P. GUZOWSKI, M. LIEDKE, K. BORODA. Białystok 2018.
- SPERKA J.: *Małżeństwa Mikołaja V księcia opawsko-raciborskiego, pana na Rybniku (zm. 1452 r.)*. W: *Silesia — Polonia — Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idzemu Panicowi*. Red. J. SPERKA. Bielsko-Biała—Cieszyn 2019.
- SPERKA J.: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370—1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*. Katowice 2006.
- SPERKA J.: *Pszczyna i ziemia pszczyńska — dzieje polityczne do 1517 roku*. W: *Pszczyna. Monografia historyczna*. Red. R. KACZMAREK, J. SPERKA. T. 1. Pszczyna 2014.

- SPERKA J.: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Wacława III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2016, T. 20.
- SPERKA J.: *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330—8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2012.
- SPERKA J.: *Z dziejów migracji rycerstwa śląskiego na ziemi Rusi Koronnej w końcu XIV i w początkach XV wieku (wstępne rozpoznanie)*. W: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*. Red. W. BUKOWSKI, T. JUREK. T. 1. Kraków 2012.
- SPERKA J.: *Związki rodzinne króla Władysława Jagielly z książętami górnośląskimi i Luksemburgami w tle*. W: *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700. rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1316—1378*. Red. B. MOŻEJKO, A. PANER. Gdańsk 2018.
- STARÝ M.: „... *pojav k svatému manželství jich sestry dceru*“. *Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. Století*. „Časopis Matice moravské“ 2018, R. 137, č. 1.
- STARÝ M.: *Sňatkové strategie opavských Přemyslovců*. „Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis” 2012, T. 5.
- ŠUSTA J.: *Počátky Lucemburské 1308—1320. Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha 2*. Vyd. 3. Praha 2002.
- SZYBKOWSKI S.: *Kościelcecy ze Skępego herbu Ogon i ich protoplaści. Studium z dziejów późnośredniowiecznej rodziny możnowładczej*. Gdańsk 2018.
- SZYBKOWSKI S.: *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370—1501)*. Gdańsk 2006.
- SZYBKOWSKI S.: *Związki rodzinne Danaborskich z elitą urzędniczą Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*. „Roczniki Historyczne” 2000, T. 66.
- SZYSZKA J.: *Formowanie się dóbr monarszych w ziemi łwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku*. Kraków 2016.
- TEŃGOWSKI J.: *Małżeństwo Wigunta Olgierdowicza w politycznych planach króla Władysława Jagielly*. W: „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”. Red. M. GÓRNY. T. 7. Wrocław 1996.
- TEŃGOWSKI J.: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań—Wrocław 1999.
- TEŃGOWSKI J.: *Władcy śląscy w polityce małżeńskiej króla Władysława Jagielly (1386—1412)*. W: *Piastowie w kulturze i europejskich dziejach*. Red. A. BARCIAK. Katowice 2007.
- TYLUS S.: *Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji łwowskiej*. Lublin 1999.
- Urzędnicy wielkopolscy XII—XV wieku. Spisy*. Oprac. M. BIELIŃSKA, A. GAŚSIOROWSKI, J. ŁOJKO. Wrocław—Kraków 1985.
- Urzędnicy województwa ruskiego XIV—XVIII wieku. Spisy*. Oprac. K. PRZYBOŚ. Wrocław 1987.
- WELTZEL A.: *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien*. Sohrau 1888.
- WELTZEL A.: *Geschichte der Stadt und Herschaft Ratibor*. Ratibor 1881.
- WELTZEL A.: *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*. Żory 1997.
- WEYSSENHOF-BROŻKOWA K.: *Marcin ze Słupcy*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 19. Wrocław—Kraków 1973.
- WEYSSENHOF-BROŻKOWA K.: *Marcin ze Słupcy — poeta polskiego prerenesansu*. „Eos” 1975, T. 63.
- Wielkopolscy Ostrorogowie*. Red. A. GAŚSIOROWSKI. Ostroróg 1998.
- WIESIOŁOWSKI J.: *Ostroróg Jan*. W: *Wielkopolscy Ostrorogowie*. Red. A. GAŚSIOROWSKI. Ostroróg 1998.
- ZIVIER E.: *Geschichte des Fürstentums Pless*. Bd. 1. Kattowitz 1906.

*Jerzy Sperka***The Familial Connections between the Opava-Ratibor Přemyslid Family and the Magnates of the Kingdom of Poland until the Beginning of the 16th Century**

Summary

The analysis of primary sources concerning the Opava-Ratibor Přemyslid family in the context of their familial relationships with the representatives of the Polish magnates in the 15th and the beginning of the 16th century has allowed to issue significant corrections regarding the previous state of genealogical knowledge regarding several generations of the dynasty, namely: Wenceslaus II, Duke of Opava-Ratibor (died 1456), who married Małgorzata of Szamotuły and their progeny: Jan (died 1493), Anna, and most importantly: Helena, who married Jan Ostroróg; Katarzyna, who married Włodko of Danabórz, the Castellan of Nakło; and Mikołaj of Ratibor (died 1506), the son of Jan, who married Anna of Tęczyn. Moreover, it has become possible to organize the data concerning the history of the estates in the Greater Poland, Ruthenia and the Duchy of Ratibor, which were given as dowry. In addition, the above analysis allows to form more general conclusions, namely, that the magnate families achieved prestige by marrying into ducal families, while the latter were given the means to increase their wealth due to the large dowries bequeathed by the wives. Thus, both sides benefited politically. Noble women, on the other hand, by marrying dukes were given the opportunity to become and be regarded as duchesses, even after they returned to their families as widows.

Key words: the Přemyslid family, the Szamotulski family, the Dukes of Ratibor, Ratibor, Red Ruthenia

*Jerzy Sperka***Familienbeziehungen der Přemysliden von Opava der Stammlinie Ratibor mit dem Magnatentum des Königreiches Polen zu Beginn des 16. Jahrhunderts**

Zusammenfassung

Die Analyse des Quellenmaterials, das die Ratiborer Přemysliden im Hinblick auf ihre Familienbeziehungen mit den Vertretern des polnischen Magnatentums im 15. Jahrhundert und am Anfang des 16. Jahrhunderts betrifft, lässt das bisherige Wissen um die genealogischen Fakten mehrerer Generationen dieser Dynastie wesentlich korrigieren. Gemeint sind hier: Herzog Wenzel von Ratibor (gest. 1456), der mit Małgorzata aus Szamotuły verheiratet war, und dann die Nachkommenschaft aus dieser Ehe: Jan (gest. 1493), Anna und vor allem Helena, die Jan Ostroróg heiratete, sowie Katarzyna, die mit Włodko aus Danabórz, dem Kastellan von Nakło, verheiratet war, und Nikolaus von Ratibor (gest. 1506), ein Sohn von Jan, der Anna aus Tęczyn heiratete. Es ist auch gelungen, das Wissen um das Schicksal von Gütern zu ordnen, die zur Mitgift in Großpolen, Ruthenien und im Herzogtum Ratibor wurden. Aus der vorliegenden Analyse sind auch folgende allgemeinen Schlussfolgerungen zu ziehen: die Eheschließung mit den herzoglichen Familien ermöglichte den Magnatenfamilien, ein großes Prestige zu erlangen, die Ehe mit einer Edelfrau aus der Magnatenfamilie bedeutete hingegen für die herzogli-

che Seite vor allem die Möglichkeit, ihre finanzielle Situation aufgrund einer von der Ehefrau eingebrachten entsprechend großen Mitgift zu verbessern. Zweifelsohne brachten solche Ehen auch die politischen Vorteile für beide Seiten. Die Edelfrauen, die Herzoge heirateten, wurden dagegen zu den vollberechtigten Herzoginnen und mit solch einem Titel wurden sie angesprochen, auch wenn sie schon als Witwen in die Heimat, nach Polen, zurückkehrten.

Schlüsselwörter: Přemysliden, Familie Szamotulski, Herzoge von Ratibor, Ratibor, Kronruthenien